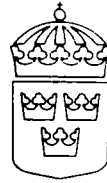

Lagutskottets betänkande

1986/87:25

om vårdnad om barn m. m.

LU
1986/87:25

Sammanfattning

I betänkandet behandlar utskottet åtta motioner som på olika sätt anknyter till frågan om vårdnad och umgänge med barn. I motionerna tas upp frågor om bl. a. domstolarnas sammansättning i vårdnads- och umgänges mål, handläggningen av vårdnads mål, resekostnader vid utövande av umgänge med barn samt olovligt bortrövande av barn i internationella förhållanden. Vidare behandlar utskottet en motion angående frågan om faderskapspresumtion för sambo och en motion som rör frågan om inskrivning av förmynderskap.

Utskottet har vid ett studiebesök i april 1987 i Visby inhämtat synpunkter på en av de frågor som behandlas i betänkandet, nämligen den om samarbetsamtal i vårdnadstvister. Synpunkter har därvid inhämtats från bl. a. representanter för socialförvaltningen i Gotlands kommun, Gotlands tingsrätt, länsrätten i Gotlands län liksom från företrädare för advokat kåren.

Utskottet avstyrker bifall till sju av de motioner som anknyter till frågor om vårdnad och umgänge, bl. a. med hänvisning till pågående utredningsarbete. Med anledning av den motion som tar upp frågan om samarbetsamtal vid vårdnadstvister föreslår utskottet att regeringen ges till känna vad utskottet har anfört härom. Utskottet förutsätter att frågan om inskrivning av förmynderskap tas upp vid pågående utredningsarbete och avstyrker motionen därom. Även den motion som tar upp frågan om faderskapspresumtion för sambo avstyrks av utskottet. Mot utskottets sistnämnda ställningstagande reserverar sig ledamöterna från folkpartiet.

Motionsyrkanden

Motion 1986/87:L406 av Åke Selberg m. fl. (s) vari yrkas att riksdagen hos regeringen begär att utredningen för översyn av underhållsbidrag till barn och bidragsförskott får i uppdrag att utreda frågan om resekostnader vid utövande av umgängesrätt.

Motion 1986/87:L408 av Martin Olsson (c) vari yrkas att riksdagen beslutar att hos regeringen begära översyn av reglerna om inskrivning av förmynderskap för barn vars föräldrar utövar förmynderskapet gemensamt, men ej sammanbor.

Motion 1986/87:L410 av Ingrid Ronne-Björkqvist (fp) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad som i motionen anförts angående barnpsykolog eller motsvarande barnexpert vid handläggning av vårdnads- och umgänges mål.

Motion 1986/87:L411 av Lena Öhrsvik (s) vari yrkas att riksdagen hos regeringen begär åtgärder i syfte att öka domstolarnas kunskaper om barn i enlighet med vad som anförts i motionen.

Motion 1986/87:L413 av Charlotte Branting och Barbro Sandberg (båda fp) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad som i motionen anförts om bortrövande av barn.

Motion 1986/87:L414 av Bengt Westerberg m. fl. (fp) vari – med hänvisning till vad som anförts i motion 1986/87:A813 – yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om den ogifta pappans ansvar, rättigheter och skyldigheter.

Motion 1986/87:L415 av Wiggo Komstedt (m) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om åtgärder för att säkra föräldrars och barns rätt till umgänge med varandra efter skilsmässa eller separation.

Motion 1986/87:L416 av Britta Bjelle m. fl. (fp, m, c) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad som i motionen anförts om att få till stånd överenskommelser mellan enskilda länder för att förhindra olovligt bortförande av barn.

Motion 1986/87:L417 av Paul Lestander och Sten-Ove Sundström (vpk, s) vari yrkas att riksdagen dels som sin mening ger regeringen till känna vad som i motionen anförts om åtgärder för att förhindra olovliga bortrövanden av barn, dels begär att regeringen återkommer till riksdagen med förslag till åtgärder.

Motion 1986/87:L419 av Stig Gustafsson m. fl. (s) vari yrkas

1. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna att utredningen om bidragsförskott och underhållsbidrag bör utreda huruvida frivilligt ingångna överenskommelser skapar bättre förutsättningar hos föräldrar att fullfölja det ekonomiska föräldransvaret än beslut fattade av myndighet.

2. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna att utredningen om bidragsförskott och underhållsbidrag bör utreda vilka besparingar som skulle kunna göras om ett större antal vårdnads- och umgängeskonflikter löstes genom samarbetsamtal i stället för ett juridiskt processande.

Inledning

Den svenska familjerätten är sedan början av 1970-talet föremål för en fortlöpande reformering. År 1973 ändrades föräldrabalkens (FB) regler om vårdnad om barn (prop. 1973:32, LU 20, rskr. 256). Reformen innebar bl. a. att frågan om vem av makarna som bär skulden till söndringen inte får tillmätas betydelse vid avgörandet av vem av dem som efter skilsmässan skall få vårdnaden om barnen. Samtidigt med ändringarna i skilsmässoreglerna

infördes bestämmelser som syftade till att stärka fädernas möjligheter att få vårdnaden om sina barn i de fall föräldrarna inte är gifta med varandra. Genom bestämmelserna likställs föräldrarna när det gäller rätten att efter särskild prövning få vårdnaden om sina barn.

Ytterligare ett viktigt steg i reformarbetet togs år 1976 då det infördes en möjlighet för föräldrar, som inte är gifta med varandra eller som skilt sig, att efter prövning av domstol ha gemensam vårdnad om sina barn. Vidare utmönstrades termerna "barn i äktenskap" och "barn utom äktenskap" ur lagstiftningen som ett led i avvecklingen av den särreglering som gällt för barn till föräldrar som inte varit gifta med varandra. I detta lagstiftningsärendet begärde riksdagen på hemställan av lagutskottet att förslag till nya regler om underhållsbidrag skulle läggas fram med förtur (prop. 1975/76:170, LU 33, rskr. 397).

Riksdagens begäran ledde till att det år 1978 företogs en genomgripande reform av underhållsreglerna i FB som bl. a. innebar att dessa – liksom bestämmelserna om bidragsförskott – anpassades till de nya vårdnadsreglerna (prop. 1978/79:12, LU 9, rskr. 99).

I januari år 1983 beslöt riksdagen om ändringar i bl. a. FB:s bestämmelser om vårdnad och umgänge (prop. 1981/82:168, LU 1982/83:17, rskr. 131). Ett av syftena med reglerna var att stärka barnens rättsliga ställning. Genom lagändringen blev det bl. a. möjligt för makar att utan särskilt domstolsbeslut efter en skilsmässa gemensamt utöva vårdnaden om sina barn. Vidare förenklades förfarandet när ogifta föräldrar som bor tillsammans med sina barn vill få gemensam vårdnad om barnen. I de ändrade bestämmelserna slås också fast att barnets vårdnadshavare har ett ansvar för att barnets behov av umgänge med den andre föräldern tillgodoses.

Under våren 1983 antog riksdagen också ändringar i FB:s bestämmelser om verkställighet av allmän domstols avgöranden om vårdnad eller umgänge (prop. 1982/83:165, LU 41, rskr. 369). Ändringarna innebär bl. a. att möjligheterna att besluta om polishämtning av barn begränsats. Vidare ges allmän domstol en möjlighet att, i samband med avgörande om vårdnad eller umgänge, i vissa fall förordna om verkställighet.

År 1977 tillsattes utredningen (Ju 1977:08) om barnens rätt med uppdrag att överväga olika åtgärder för att stärka barns rättsliga ställning. Utredningen skall enligt direktiven själv kartlägga problemområdet och ange i vilka ämnen lagändringar bör komma i fråga (dir. 1977:25). Utredningens första delbetänkande (SOU 1978:10) Om förbud mot aga resulterade i att det i FB infördes ett förbud mot aga av barn. I sitt andra delbetänkande (SOU 1979:63) Om föräldraansvar m. m. lade utredningen fram förslag om bl. a. regler om vårdnad, umgänge och överlämnande av barn. Vissa av dessa förslag låg till grund för de ändringar i FB som genomfördes år 1983. Betänkandet innehöll också förslag om talerätt och representanter för barn i mål om vårdnad m. m. Genom tilläggsdirektiv (dir. 1982:25) fick utredningen bl. a. i uppdrag att överväga dessa förslag ytterligare. År 1984 begränsades och preciserades utredningens uppdrag (dir. 1984:34). Enligt dessa direktiv skulle utredningen bl. a. undersöka om – och i så fall i vilken utsträckning – barn skall ha talerätt i mål om vårdnad m. m. Utredningen skulle även utreda frågan om huruvida domstolarna vid handläggningen av dessa mål bör

tillföras barnpsykologisk sakkunskap. Utredningen har för kort tid sedan avgivit sitt tredje delbetänkande (SOU 1987:7) Barnets rätt 3. Om barn i vårdnadstvister – talerätt för barn m. m., vari bl. a. angivna frågor behandlas.

På begäran av riksdagen (SoU 1985/86:29, rskr. :354) har regeringen nyligen tillkallat en kommitté med uppgift att göra en översyn av reglerna för underhållsbidrag och bidragsförskott. Riksdagens begäran föranleddes av riksdagens revisorers förslag (förs. 1985/86:17) angående statens utgifter för bidragsförskott m. m. samt motioner angående olika frågor om underhållsbidrag och bidragsförskott. I förslaget förordade revisorerna bl. a. att en utredning angående ett helt nytt system för statens stöd till barn som inte lever tillsammans med båda sina föräldrar kom till stånd samt att därvid vissa delar av FB sågs över.

I direktiven för översynsarbetet (dir. 1986:30) som hänvisar till socialutskottets ovan nämnda betänkande (SoU 1985/86:29) liksom till förslaget från riksdagens revisorer framhålls bl. a. att reglerna om underhållsbidrag och bidragsförskott har behandlats ingående av två statliga utredningar, familjelagsakkunniga och ensamförelärdskommittén. Endast en begränsad del av de förslag som avlämnats har dock genomförts. Vidare framhålls i direktiven att det arbete som utförts av de nämnda kommittéerna och av riksdagens revisorer ger en god bild av gällande rätt och av de tankar och förslag till alternativa regelutformningar som finns och funnits på området. Omfattande faktabeskrivningar finns också. Detta material ger en god grund för den nya utredningen.

I direktiven ansluter sig departementschefen till socialutskottets uppfattning att det är angeläget att få en allsidig belysning och diskussion av de grundläggande frågorna om bidragsförskottets konstruktion och dess anknytning till föräldrabalkens regler om underhållsbidrag. För detta fordras ytterligare faktaunderlag om den ekonomiska och sociala situationen för såväl underhållsskyldiga föräldrar som underhållsberättigade barn och deras vårdnadshavare. Utifrån det faktamaterial som redan finns och det som utredningen kan inhämta bör göras noggranna analyser som beaktar faktorer såsom skillnader i inkomst, familjesituation, bostadssituation m. m. De sociala konsekvenserna av olika lagregleringar bör särskilt belysas. Det är också av betydelse att resultatet bör läggas till grund för förutsättningslösa överväganden angående utformningen av samhällets stöd till barn som inte lever samman med båda sina föräldrar. Även frågor om underhållsbidrag bör kunna prövas av utredningen.

Kommittén bör vidare, anges det, ha frihet att pröva om de nuvarande reglerna över huvud taget skall bibehållas eller om underhållsbidrag och/eller bidragsförskott kan ersättas med andra stödformer och/eller med nya sätt att uppfylla föräldraförpliktelser. I anslutning härtill erinras i direktiven om att olika frågor om brister i bidragsförskotts- och underhållsbidragsreglerna behandlats av revisorerna och i motioner i riksdagen. Enligt direktiven bör dessa frågor fritt kunna prövas av kommittén.

Gällande ordning

I 6 kap. FB regleras vem som skall ha vårdnaden om ett barn samt rätten till umgänge med barnet. Enligt 6 kap. 3 § FB står ett barn från födelsen under vårdnad av båda sina föräldrar, om dessa är gifta med varandra, och i annat fall av modern ensam. Ingår föräldrarna senare äktenskap med varandra står barnet från den tidpunkten under vårdnad av båda föräldrarna. Den gemensamma vårdnaden fortsätter i princip att gälla också efter en äktenskapsskillnad mellan föräldrarna. Ogifta föräldrar kan genom en anmälan till pastorsämbetet få gemensam vårdnad om sina barn (6 kap. 4 § FB). I vissa fall kan den gemensamma vårdnaden upplösas och vårdnaden anförtros endast den ena av föräldrarna eller en eller två särskilt förordnade förmyndare. Sålunda kan vårdnaden tilläggas den ena föräldern vid en skilsmässa eller om den andra föräldern har gjort sig skyldig till missbruk eller försummelse eller i övrigt brustit i omsorgen om barnet på ett sätt som medför bestående fara för barnets hälsa eller utveckling (6 kap. 5 och 7 §§ FB). Har endast den ena föräldern vårdnaden om barnet kan vårdnaden i vissa fall flyttas över till den andra föräldern (6 kap. 6 och 7 §§ FB).

6 kap. FB innehåller också bestämmelser som innebär att barnets vårdnadshavare har ett ansvar för att barnets behov av umgänge med en förälder som inte är vårdnadshavare blir tillgodosett (6 kap. 15 § FB). Barnet har också rätt till umgänge med annan som står barnet särskilt nära. I mål om vårdnad och umgänge är rätten skyldig att se till att vårdnads- och umgängesfrågorna blir utredda i erforderlig omfattning. Före avgörandet av saken skall socialnämnden höras eller, om det är tillräckligt, beredas tillfälle att yttra sig. Barnet får höras inför rätten, om särskilda skäl talar för det och det är uppenbart att barnet inte kan ta skada av det (6 kap. 18 § FB). I dessa mål kan domstolen också fatta interimistiska beslut (6 kap. 20 § FB). Domstolen kan i vissa fall kombinera ett avgörande om vårdnad eller umgänge med ett föreläggande vid vite för motparten att lämna ifrån sig barnet (6 kap. 21 § FB).

Mål om vårdnad och umgänge samt om överflyttning av vårdnaden handläggs av allmän domstol, dvs. i första instans av tingsrätt med möjlighet för den förlorande parten att överklaga avgörandet till hovrätt och därefter, under vissa förutsättningar, till högsta domstolen.

I 21 kap. FB finns bestämmelser om verkställighet av allmän domstols avgöranden om vårdnad och umgänge m. m. Mål om verkställighet handläggs av de allmänna förvaltningsdomstolarna, dvs. i första instans av länsrätt vars avgörande kan överklagas till kammarrätt och därefter, under vissa förutsättningar, till regeringsrätten. När länsrätten förordnar, om verkställighet kan den förelägga vite eller, under vissa förutsättningar, besluta om polishämtning (21 kap. 3 § FB). Länsrätten kan innan den förordnar om verkställighet uppdra åt lämplig person att verka för ett frivilligt överlämnande. Uppdraget skall enligt huvudregeln vara slutfört inom två veckor, men om förutsättningar finns för en frivillig uppgörelse kan länsrätten förlänga

tiden (21 kap. 2 § FB). Om barnet har fyllt tolv år skall dess vilja beaktas. Detsamma gäller om barnet inte har fyllt tolv år men nått en sådan mognad att dess vilja bör beaktas (21 kap. 5 § FB). Länsrätten kan vägra verkställighet om det är uppenbart att förhållandena har ändrats sedan allmän domstol fattade sitt avgörande och det av hänsyn till barnets bästa är påkallat att frågan om vårdnad eller umgänge tas upp på nytt (21 kap. 6 § FB).

Även mål om vård av barn enligt socialtjänstlagen (1980:620) och enligt lagen (1980:621) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) handläggs av de allmänna förvaltningsdomstolarna.

I motion 1986/87:L410 (fp) anförs att barnens rättsliga ställning i vårdnads-, umgänges- och omhändertagandemål är alltför svag. Motionären hänvisar i detta sammanhang till att socialberedningen i sitt betänkande (SOU 1986:20) Barns behov och föräldrars rätt betonat det angelägna i att domare och nämndemän får en ökad kunskapsbas om barns behov och utveckling. Enligt motionärens uppfattning skulle en erfaren barnpsykolog eller liknande på ett utmärkt sätt kunna fylla funktionen som kunskapsbas. Utan barnpsykologiska kunskaper kan nämligen domaren knappast avgöra vad som är förenligt med barnets bästa. Motionären anser att också de bedömningar av psykologiska utlåtanden som kan förekomma i de aktuella måltyperna kräver expertmedverkan. Även i de fall barnet skall höras inför rätten kan det, hävdar motionären, vara lämpligt att en person med erfarenhet av att tala med barn medverkar. Om domaren under en längre tid fick samarbeta med en erfaren barnpsykolog skulle, enligt motionären, båda parter få tillfälle att utvidga sina insikter i behandlingen av barn i krissituationer. Motionären yrkar att vad som anförts om behovet av barnpsykolog eller motsvarande barnexpert vid handläggning av vårdnads- och umgänges mål ges regeringen till känna.

Även i motion 1986/87:L411 (s) påtalas att domstolarna vid handläggningen av mål om barn måste tillföras kunskaper om barn. Eftersom det, framhåller motionären, är viktigt att kunskapen finns på ansvarig nivå bör experter på området medverka vid avgöranden av sådana mål. Motionären yrkar att riksdagen hos regeringen begär åtgärder i syfte att öka domstolarnas kunskaper om barn i enlighet med det anförda.

I motion 1986/87:L415 (m) framhålls att det i många familjer inträffar tragedier på grund av att en förälder som är fullt lämplig att ta hand om sina barn vägras umgänge med dem. Så kan, enligt motionären, vara fallet om en vårdnadsutredning eller en barnpsykiatrisk utredning drar ut på tiden och den icke vårdnadshavande föräldern tvingas avstå från kontakt med barnet. Även en utdragen vårdnadsprocess kan enligt motionären leda till att den tid under vilken en förälder inte får ha kontakt med sitt barn utsträcks. Sistnämnda förhållande kan, framhåller motionären, utnyttjas som ett argument mot att den föräldern skall tilldömas vårdnaden. Även efter det att domstol beslutat om umgängesrätt kan vårdnadshavaren motverka detta umgänge. Sålunda kan, hävdar motionären, vårdnadshavaren göra sig oanträffbar eller flytta till avlägsen ort eller ändra tidpunkterna för umgänget.

Visserligen kan, påpekar motionären, begäran om verkställighet framstäl-

las hos länsrätten, men även en sådan process kan förhalas av vårdnadshavaren och således dra ut på tiden. Om vårdnadshavaren inte efterkommer länsrättens beslut om vitesföreläggande måste den umgängesberättigade återkomma med en ansökan om utdömande av vitet. Om vårdnadshavaren har dålig ekonomi har vitet inte heller någon effekt. Motionären påpekar att länsrättens beslut om verkställighet är tidsbegränsade vilket kan leda till att föräldrar under flera år får komma in med nya ansökningar om verkställighet. Processerna medför också, framhåller motionären, kostnader som kan bli betungande för den som söker verkställighet.

De påtalade hindren för en förälder att utöva sin umgängesrätt visar enligt motionären att åtgärder måste vidtas i syfte att skapa goda förhållanden för berörda parter efter separationen. Man bör exempelvis enligt motionären ta större hänsyn till barnens uppfattning. Ett sätt att ta till vara de yngre barnens intressen skulle, anför motionären, vara att tillsätta en ombudsman för barn under tolv år, vilken skulle kunna framföra barnens synpunkter vid vårdnadstvister. Vidare bör, framhåller motionären, domstolarna, vid bedömning av vårdnadstvister, lägga större vikt än hittills vid att barnen kan upprätthålla goda relationer till båda föräldrarna. Motionären påtalar också att de underhållsskyldigas förening krävt att tiden för utredning och skriftväxling i verkställighetsmål skall begränsas till 60 dagar från det talan anhängiggjordes, alternativt att, om så ej kan ske, tingsrätts dom om umgänget skall gälla fram till dess att länsrätten fällt sin dom i målet.

Motionären yrkar att vad som anförts om åtgärder för att säkra föräldrars och barns rätt till umgänge med varandra efter separation skall ges regeringen till känna.

Tidigare behandling av frågan om hinder mot utövande av umgängesrätt

Som inledningsvis nämnts genomfördes år 1983 ändringar i FB:s regler om vårdnad och umgänge. Med anledning av motioner som syftade till en förstärkning av umgängesrätten i olika avseenden erinrade utskottet i lagstiftningsärendet (LU 1982/83:17) om vad utskottet tidigare vid flera tillfällen framhållit, nämligen att det är viktigt att barnet ges tillfälle till ett väl tilltaget umgänge med den av föräldrarna som är skild från vårdnaden. Utskottet underströk att samhället därför måste se allvarligt på åtgärder från vårdnadshavarens sida som syftar till att omintetgöra eller försvåra för den umgängesberättigade att träffa barnet. Att en förälder konsekvent vidtar åtgärder med åsidosättande av barnets intresse i detta hänseende talar för att hans eller hennes lämplighet som vårdnadshavare kan behöva omprövas. Umgängesrättens betydelse bör också uppmärksammas vid valet av vårdnadshavare och domstolen bör, som framhålls i propositionen, om inte andra omständigheter talar för en annan lösning, till vårdnadshavare förordna den av föräldrarna som kan antas bäst främja ett nära och gott umgänge mellan barnet och den andra föräldern.

Utskottet ansåg dock på närmare anförda skäl att de då aktuella motionerna inte borde föranleda någon åtgärd från riksdagens sida.

År 1977 tillkallades som tidigare nämnts utredningen (Ju 1977:08) om barnens rätt för att utreda frågan om en förstärkning av barns rättsliga ställning. Utredningsuppgifterna ansågs inte behöva preciseras närmare. Utredningen borde enligt direktiven (dir. 1977:25) i en första etapp inrikta sitt arbete på att mera diskussionsvis presentera olika uppslag och förslag till lösningar, gärna i form av alternativ.

Utredningen föreslog i sitt andra delbetänkande (SOU 1979:63) omfattande ändringar i föräldrabalkens regler om vårdnad, umgänge och överlämnande av barn. Förslagen lades till grund för ny lagstiftning om vårdnad och umgänge m. m. (prop. 1981/82:168 och 1982/83:165, LU 1982/83:17 och 41). Vissa av utredningens förslag ansågs dock behöva övervägas ytterligare. Det gällde bl. a. frågan om talerätt och representanter för barn i mål om vårdnad m. m.

I tilläggsdirektiv (dir. 1982:25) gavs utredningen i uppdrag att fullfölja arbetet med frågan om talerätt och representanter för barn i vårdnads mål m. m. Utredningen skulle också överväga hur barns rättsliga ställning kan stärkas i mål och ärenden enligt socialtjänstlagen och LVU. Vidare lades en del ytterligare uppgifter på utredningen. Det gällde dels en utvärdering av 1974 års förmynderskapslagstiftning och frågor i övrigt rörande lagstiftningen om förmynderskap och godmanskap, dels en översyn av lagstiftningen om adoption, dels vissa frågor om skydd för ofödda och om äktenskap med minderåriga.

Utredningen fick senare nya tilläggsdirektiv (dir. 1984:34). Enligt dessa skulle utredningen i fortsättningen överväga frågor om talerätt och representanter för barn i mål om vårdnad m. m., barns rättsliga ställning enligt socialtjänstlagen m. m., handläggningen av mål eller ärenden om vårdnad om eller vård av barn och sekretesskydd för barn. I direktiven angavs närmare utredningens uppgifter i dessa delar. Dessutom skall utredningen fullfölja sitt tidigare uppdrag beträffande vissa frågor om adoption.

I direktiven angavs bl. a. att utredningen bör överväga i vad mån man bör vidta särskilda åtgärder för att tillföra domstolarna barnpsykologisk sakkunskap vid handläggningen av särskilt komplicerade mål eller ärenden om vårdnad om eller vård av barn och att utredningen i ovan nämnda frågor skulle samråda med rättegångsutredningen (Ju 1977:06), som enligt uppgift i direktiven, i sitt fortsatta arbete torde komma in på närgränsande frågor.

Frågan om expertmedverkan i de allmänna domstolarna har nyligen övervägts av rättegångsutredningen. I betänkandet (SOU 1987:13) Expertmedverkan och specialisering föreslår utredningen att tingsrätterna och hovrätterna skall få en generell möjlighet att förordna en expert som särskild ledamot i rätten. Reglerna i FB om rättegången i vårdnads- och umgänges mål föreslås ändrade så att expert kan medverka vid avgörande av sådana mål. Bestämmelserna om anlitande av sakkunnig berörs inte av rättegångsutredningens förslag.

Utredningen om barnens rätt har som inledningsvis nämnts för kort tid sedan avgivit sitt tredje delbetänkande (SOU 1987:7) Barnets rätt 3. Om barn i vårdnadstvister – talerätt för barn m. m., vari bl. a. läggs fram förslag i

de av utredningen tidigare behandlade frågorna om barn i vårdnadskonflikter och barns rättsliga ställning i mål som rör barns personliga angelägenheter. I betänkandet föreslås bl. a. att regler införs om barns talerätt och ställföreträdare för barn i mål om vårdnad m. m. Vidare avges förslag med syfte att motverka upprepade och onödigt långdragna vårdnadsprocesser.

Även spörsmålet om expertmedverkan har tagits upp av utredningen om barnets rätt i det nämnda betänkandet. I betänkandet hänvisas till rättegångsutredningens förslag. Enligt utredningen om barnens rätt finns det inte anledning att nu föra fram tanken på att speciellt för mål om barn införa en ordning med särskilda barnpsykologiska experter i domstolen. Utredningen vill inte utesluta att det skulle kunna förekomma sådana mål där det skulle kunna vara till fördel om det medverkade en expert.

Frågan om det bör öppnas en möjlighet till expertmedverkan bör enligt utredningen bedömas i samband med rättegångsutredningens förslag. Utredningen om barnens rätt förordar för sin del att domstolarna i större omfattning än som nu sker bör förordna att en erfaren barnpsykolog, barnpsykiatriker eller annan med särskilda kunskaper om barn och barns behov skall anlitas som sakkunnig vid handläggningen av mål om barn.

Resekostnad vid utövande av umgängesrätt

Gällande ordning

Enligt 6 kap. 15 § FB har barnets vårdnadshavare som tidigare nämnts ett ansvar för att barnets behov av umgänge med en förälder som inte är vårdnadshavare så långt möjligt tillgodoses. Om den umgängesberättigade föräldern är bosatt på annan ort än barnet kan ett utövande av umgängesrätten vara förenat med särskilda kostnader. Någon generell möjlighet för den umgängesberättigade föräldern att få bidrag till sådana kostnader utöver vad som följer av den rätt till avdrag på underhållsbidrag som en bidragskyldig förälder har i vissa fall enligt 7 kap. 4 § FB då han utövar umgängesrätt, finns inte.

Motionsmotiveringar

I motion 1986/87:L406 (s) framhålls vikten av att barn vars föräldrar har separerat kan ha god kontakt med bägge föräldrarna och att detta skall gälla även de barn som bor långt ifrån den förälder som inte är vårdnadshavare. För att säkerställa umgängesrätten måste, enligt motionärerna, frågan om resekostnader lösas, så att inte ekonomiska frågor blir ett hinder för umgänge. Motionärerna hänvisar till att i samband med behandlingen av riksdagens revisorers förslag angående statens utgifter för bidragsförskott m. m. riksdagen behandlade motioner angående resekostnader vid umgänge varvid framhölls att det skulle stå den kommande utredningen om översyn av reglerna för underhållsbidrag och bidragsförskott fritt att pröva frågan.

Motionärerna erinrar också om att lagutskottet i sitt yttrande över revisorernas förslag framhållit att utskottet ansåg det "lämpligt att frågan om

resekostnader vid utövande av umgängesrätt i hela sin vidd tas upp till överväganden vid det föreslagna utredningsarbetet”.

Mot denna bakgrund och med hänsyn till att problemet med resekostnader vid umgänge inte tas upp särskilt i direktiven för utredningen om översyn av reglerna för underhållsbidrag till barn och bidragsförskott yrkar motionärerna att riksdagen hos regeringen begär att utredningen också skall se över frågan om resekostnader.

Även i motion 1986/87:L415 (m) betonas vikten av att barn och föräldrar kan behålla kontakten även efter det att föräldrarna separerat. Ett sätt att underlätta att så sker är att, i de fall vårdnadshavarens flyttning orsakar utgifter för den andre föräldern vid utövande av umgänge med barnet, låta föräldrarna solidariskt svara för dessa merkostnader. Motionären yrkar att det anförda ges regeringen till känna.

Tidigare behandling

Riksdagen har med anledning av motionsyrkanden vid flera tillfällen tidigare behandlat frågan om kostnader för umgängesresor, senast i samband med behandlingen av förslaget från riksdagens revisorer (förs. 1985/86:17) angående statens utgifter för bidragsförskott, m. m. I yttrande till socialutskottet över förslaget och motioner i olika frågor framhöll lagutskottet (LU 1985/86:2 y) att det är olyckligt om ekonomiska omständigheter lägger hinder i vägen för ett utövande av umgängesrätten. Lagutskottet kunde därför ansluta sig till den ståndpunkten att båda föräldrarna i görligaste mån skall dela på det ekonomiska ansvaret. Lagutskottet erinrade om att utskottet tidigare även ställt sig positivt till att statsmakterna söker undanröja hinder för utövandet av umgängesrätten i fall då barnet och den umgängesberättigade föräldern inte bor i närheten av varandra och att utskottet då förutsatt att ensamförälderkommittén skulle ta upp spörsmålet.

I sitt yttrande påpekade lagutskottet vidare att ensamförälderkommittén i sitt betänkande hade föreslagit att ett stöd i form av kontant resebidrag skulle kunna utgå vid umgänge inom landet. Lagutskottet erinrade därvid om att utskottet hösten 1985 (LU 1985/86:1) ansett att något slutligt ställningstagande till önskemålet om en ändring i FB inte borde göras innan resultatet förelåg av det då pågående beredningsarbetet beträffande ensamförälderkommitténs förslag.

Lagutskottet framhöll också att det syntes lämpligt att frågan om resekostnader vid utövande av umgängesrätt i hela sin vidd tas upp till överväganden vid det föreslagna utredningsarbetet beträffande statens stöd till barn som inte lever tillsammans med båda sina föräldrar.

Sammanfattningsvis ansåg lagutskottet att en utredning om samhällets stöd till barn som inte lever tillsammans med sina föräldrar borde komma till stånd och att även frågor om underhållsbidrag borde kunna prövas vid utredningsarbetet. Lagutskottet som bl. a. framhöll att riksdagen inte genom några uttalanden om revisorernas och motionärernas förslag borde binda utredningens arbete förordade, såvitt nu är i fråga, att vad lagutskottet hade anfört med anledning av motionsyrkandet angående resekostnader vid utövande av umgängesrätt gavs regeringen till känna.

I socialutskottets av riksdagen godkända betänkande förordades på närmare angivna skäl bl. a. att en utredning om bidragsförskottssystemet borde komma till stånd. Med anledning av motioner i olika frågor, bl. a. spörsmålet om resekostnader, anförde socialutskottet att utredningen fritt borde kunna pröva de synpunkter och förslag som hade framförts. Vad socialutskottet sålunda anförde med anledning av revisorernas förslag och motionerna gavs regeringen till känna. Något särskilt tillkännagivande om lämpligheten av att frågan om resekostnader vid utövande av umgängesrätt togs upp till övervägande av den föreslagna utredningen, i enlighet med vad lagutskottet hade förordat, gjordes således inte.

Som framgår av de inledningsvis redovisade direktiven för översynen av reglerna för underhållsbidrag till barn och bidragsförskott (se ovan s. 4) berörs frågan om resekostnaderna vid utövande av umgängesrätt inte närmare i direktiven.

Samarbetssamtal vid vårdnadstvister

Gällande ordning

Enligt 6 kap. 19 § FB kan allmän domstol förklara ett mål om vårdnad eller umgänge vilande om samtal i syfte att nå enighet i frågan har inletts mellan parterna genom socialnämndens eller något annat organs försorg. I mål om verkställighet kan länsrätten enligt 21 kap. 2 § FB uppdra åt lämplig person att verka för ett frivilligt överlämnande av barnet.

Motionsmotiveringar

I motion 1986/87:L419 (s) hävdas att mer än hälften av alla skilsmässobarn efter något år förlorat kontakten med en av föräldrarna. Enligt motionärerna visar modern skilsmässoforskning att avgörande för både föräldrarnas fortsatta liv och barnens utveckling inte är skilsmässan i sig, utan hur skilsmässan genomförs.

Motionärerna påpekar att utredningen om barnens rätt i sitt delbetänkande (SOU 1979:63) Om föräldraansvar m. m. föreslog att alla kommuner i princip skulle vara skyldiga att erbjuda s. k. samarbetssamtal till de föräldrar som i domstol begärt upplösning av den gemensamma vårdnaden och som tvistade om vårdnaden om och/eller umgänget med barnet. Kommunerna skulle dessutom rekommenderas att erbjuda samarbetssamtal till föräldrar vilkas konflikter ännu inte kommit inför domstol. Samtalen skulle vara hjälp åt föräldrar att gemensamt och i samråd själva ta ansvar för beslut beträffande vårdnads- och umgägesfrågan. Samtalen skulle vara frivilliga, omfattas av samma sekretessbestämmelser som gäller för den kommunala familjerådgivningen och ledas av personer med erfarenhet av relationsbehandling av vuxna och med särskilda kunskaper om barn och barns behov.

Motionärerna påpekar också att propositionen Vårdnad och umgänge (prop. 1981/82:168) anslöt sig beträffande målsättning och utformning av samarbetssamtal till utredningens förslag, men att det förslag som förelades

riksdagen inskränkte sig till att ge domstolen möjlighet att vilandeförklara mål i avvaktan på att samarbetsamtal slutförs.

Enligt motionärerna pekar de hittillsvarande erfarenheterna av samarbetsamtal mot utvecklingsmöjligheter under förutsättning att samtalen leds av professionell och välutbildad personal. Motionärerna yrkar mot bakgrund av det anförda (yrkandena 1 och 2) att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna att utredningen om bidragsförskott och underhållsbidrag bör utreda dels huruvida frivilligt ingångna överenskommelser skapar bättre förutsättningar hos föräldrar att fullfölja det ekonomiska föräldraansvaret än beslut fattade av myndighet, dels vilka besparingar som skulle kunna göras om ett större antal vårdnads- och umgängeskonflikter löstes genom samarbetsamtal i stället för ett juridiskt processande.

Tidigare behandling

I samband med 1983 års ändringar av reglerna om vårdnad och umgänge övervägdes frågan om kommunernas medverkan vid samarbetsamtal (prop. 1981/82:168). Utredningen om barnens rätt hade i sitt delbetänkande (SOU 1979:63) Om föräldraansvar m. m. föreslagit att kommunerna skulle åläggas en skyldighet att erbjuda samarbetsamtal. I propositionen avvisades tanken på att ålägga kommunerna en sådan skyldighet bl. a. mot bakgrund av att en sådan styrning av kommunernas resursanvändning skulle avvika från den princip som regeringen tidigare hade anslutit sig till (se prop. 1980/81:150) om att kommunerna borde få en ökad frihet att disponera sina resurser. Ett annat skäl som då talade mot en reglering av samarbetsamtalen var att huvudmannaskapet för och samordningen av de uppgifter som fullgörs inom familjerådgivningen och den psykiska barn- och ungdomsvården var föremål för översyn av Barn- och ungdomspsykiatri- samt Familjerådgivningsutredningen 1981 (BFU-81).

I propositionen framhölls att vissa kommuner bedrev försöksverksamhet med samarbetsamtal i syfte att lösa de konflikter som finns mellan föräldrarna efter en separation och att erfarenheterna av denna verksamhet varit positiva. I sammanhanget anförde departementschefen bl. a. att även om kommunerna inte ålades en laglig skyldighet att erbjuda föräldrar samarbetsamtal så torde det emellertid på sikt bli mindre kostsamt för kommunerna att lägga ned resurser på att genom samarbetsamtal lösa konflikter mellan föräldrarna redan innan ett akut krisläge har uppkommit än att behöva göra tidsödande och för både familjen och vederbörande socialtjänstemän påfrestande vårdnadsutredningar sedan familjen väl har splittrats. Sådana samtal kan också minska behovet av de särskilda insatser i övrigt som många gånger måste göras inom socialtjänsten för att hjälpa föräldrar och barn som har fått sociala problem till följd av en upplösning av familjen.

Departementschefen anförde vidare att värdet av samarbetsamtal och andra former av konfliktbearbetning, som förut nämnts, kan antas vara störst om föräldrarna använder sig av denna hjälp redan innan de vänder sig till domstol. En erinran om det stöd och den hjälp som socialnämnderna kan ge föräldrar och barn i vårdnads- och umgängeskonflikter och om den hjälp som

genom nämndernas förmedling kan erhållas från andra hjälporgan borde tas in i föräldrabalken. Enligt departementschefen borde i de fall samarbetsamtal eller annan konfliktbearbetning har inletts genom socialnämndens eller annat organs försorg under en rättegång rimlig tid ges för att slutföra ansträngningarna att nå en samförståndslösning. Domstolen borde därför, om någon av föräldrarna begär det och det kan antas vara till nytta att samtalen fortsätter, kunna förklara målet vilande.

I propositionen förordades därför att en sådan regel skulle tas in i FB.

Lagutskottet (LU 1982/83:17), som inte närmare berörde frågan om hüruvida kommunerna skulle åläggas skyldighet att erbjuda samarbetsamtal, erinrade om de problem vid gemensam vårdnad efter äktenskapsskillnad som har sin orsak i att föräldrarna inte förmått lösa sina konflikter. I betänkandet anfördes bl. a. att gemensam vårdnad för frångångna föräldrar har störst förutsättningar att fungera väl om föräldrarna nått samförstånd och några mer betydande konflikter inte kvarstår olösta. En äktenskapsskillnad torde dock, framhöll utskottet, endast undantagsvis kunna genomföras i samförstånd och helt utan svårigheter för föräldrarna och barnen. Många gånger är konflikterna mellan föräldrarna djupa och uppslitande, något som påverkar också barnen negativt. Detsamma torde gälla vid en separation mellan ogifta föräldrar med gemensam vårdnad. Föräldrar och barn i konflikt- eller problemsituationer kan emellertid, fortsatte utskottet, erbjudas betydelsefulla stöd- och hjälpinsatser. I första hand nämndes socialnämndernas ansvar enligt socialtjänstlagen för att de som vistas i kommunen får det stöd och den hjälp som de behöver. I propositionen pekades det bl. a. på att en kontaktperson enligt socialtjänstlagen kan utses t. ex. då en vårdnadshavare begär att få hjälp vid utövandet av vårdnaden. Flera kommuner drev enligt utskottet försöksverksamhet med samarbetsamtal för att vid skilsmäsokonflikter och i liknande situationer hjälpa föräldrarna att bearbeta sina konflikter och i samförstånd söka lösningar för framtiden. Viktiga insatser gjordes också vid bl. a. familjerådgivningsbyråerna och av den psykiska barn- och ungdomsvården. Betydelsefulla uppgifter på området utfördes även av t. ex. medlare, läkare, advokater, kyrkliga företrädare och privata organisationer.

I sitt delbetänkande (Ds 1983:8) Familjerådgivning, verksamhet och organisation förordade BFU-81 bl. a. att dåvarande huvudmannaskap med såväl en primärkommunal som en landstingskommunal familjerådgivning skulle bibehållas.

Olovligt bortförande av barn i internationella förhållanden

Gällande ordning

Domar och beslut som meddelas i Sverige beträffande frågor om vårdnad om barn och rätt till umgänge kan i princip endast verkställas i Sverige. I fråga om verkningarna i Sverige av utländska avgöranden i sådana frågor saknas generella regler. Genom särskilda författningar har emellertid införts regler om verkställighet i Sverige av avgöranden i vårdnads- och umgangesfrågor

som meddelats i annat nordiskt land eller Schweiz. Lagstiftningen har föränletts av överenskommelser som Sverige träffat med de nämnda länderna varigenom varje land åtagit sig att erkänna giltigheten av avgöranden som meddelats i något av de andra länderna. I övrigt har Sverige inte ingått några internationella överenskommelser om erkännande av vårdnads- och umgängesavgöranden. En följd av det anförda är att det i regel saknas möjlighet att få svenska avgöranden om vårdnad eller umgänge genomdrivna i andra länder än de nämnda.

Den förälder som är vårdnadshavare och har blivit fråntagen sitt barn, genom att den andre föräldern obehörigen har tagit med sig barnet till ett annat land eller olovligen håller det kvar där, kan vända sig till utrikesdepartementet för att få hjälp att få tillbaka sitt barn. I avsaknad av internationella överenskommelser har emellertid departementet begränsade möjligheter att lämna biträde i dessa fall.

Motionsmotiveringar

I motion 1986/87:L413 (fp) påtalas att flera kvinnojourer i landet har erfarenheter av mödrar som tillsammans med sina barn sökt skydd med anledning av att barnens fäder hotat eller på annat sätt försökt skilja barnen från deras svenska mödrar. Det förekommer också att fäderna lyckas föra barnet ur landet eftersom de ofta har dubbel passuppsättning. Motionärerna understryker det allvarliga i att svenska medborgerliga rättigheter kan missbrukas av människor i syfte att fysiskt och psykiskt skada andra människor vid exempelvis vårdnadstvister. Enligt motionärerna bör den svenska regeringen genom lämpligt organ kraftfullt verka för att återföra svenska barn som olagligt bortförs av förälder eller annan person i anledning av föräldrarnas separation, vårdnadstvist e. d. Motionärerna anser att internationella organ som Röda korset, Rädda barnen eller annan lämplig organisation som är verksam i det land som mottar barn som är bortförda från Sverige automatiskt bör kopplas in för att i görligaste mån hjälpa, stödja och kontrollera t. ex. barnens hälsotillstånd. Dessa organisationer bör också, enligt motionärerna, upprätta kontakt med den i Sverige kvarvarande föräldern. Motionärerna yrkar att vad som anförts i motionen om bortrövande av barn ges regeringen till känna.

I motion 1986/87:L416 (fp, m, c) påtalas att det internationellrättsliga problemet med det ökande antalet fall av olovligt bortförande av barn har tilldragit sig allt större uppmärksamhet under senare tid. Det sagda gäller främst då en förälder utan lov för med sig sitt barn till ett annat land i syfte att undanhålla den andra föräldern vårdnaden om barnet. Hit hör emellertid också fall då en förälder håller kvar barnet i ett annat land efter utgången av en umgängestid eller efter det domstol har anförtrött vårdnaden om barnet åt den andra föräldern.

Enligt motionärerna har den ökande rörligheten över gränserna medfört ett allt större behov av en internationell reglering på området. Särskilt angeläget är att få till stånd ett samarbete mellan länder. Motionärerna, som erinrar om att såväl Europarådet som Haagkonferensen antagit konventioner rörande internationella bortrövanden av barn m. m., framhåller att det

inte är realistiskt att räkna med någon större anslutning från de stater i förhållande till vilka de största problemen föreligger i detta avscende.

Mot bakgrund av det anförda anser motionärerna att det är angeläget att Sverige arbetar för att få till stånd överenskommelser med de enskilda länder som föranleder de största problemen och som förmodligen inte kommer att ansluta sig till de tidigare nämnda konventionerna. Motionärerna yrkar att det anförda ges regeringen till känna.

Även i motion 1986/87:L417 (vpk och s) påtalas problemen med internationella barnarov. Motionärerna framhåller bl. a. att den svenska kvinnans starka rättsliga ställning kan medföra svåra omställningsproblem för en invandrarman med en annan kultursyn. Motionärerna understryker att de allra flesta invandarmän anpassar sin moral- och rättsuppfattning till den svenska synen på samlevnaden. Emellertid förekommer det, anför motionärerna, att invandrare inte kan acceptera det svenska synsättet.

För dessa män från länder med en kultursyn på kvinnor och barn som innebär mannens fullständiga bestämmanderätt uppstår självklart en kulturchock när myndighetssynen på dessa problem präglas av principen jämlikhet mellan kvinna och man och ingen med hedern i behåll kan hjälpa den invandrare som på fullt allvar hävdar mannens ensidiga bestämmanderätt över kvinna och barn. Efter slitningar och konflikter, ibland separation och skilsmässa, kan enligt motionärerna ytterligare mycket svåra problem uppstå. Således kan tvister om vårdnaden om de gemensamma barnen och svårigheter med umgängesrätt uppstå och detta kan leda till att mannen till sist på ett mycket allvarligt sätt bryter mot svensk lag och bortför barnen till sitt hemland.

Enligt motionärerna måste åtgärder vidtas för att förhindra sådana olaga bortföranden t. ex. genom att Sverige ingår bilaterala avtal härom. Motionärerna yrkar att vad som anförts om åtgärder för att förhindra olovliga bortföranden av barn ges regeringen till känna samt att riksdagen skall begära att regeringen återkommer med förslag till åtgärder.

Utredningsarbete

Frågor om olovligt bortförande av barn behandlas i en promemoria (Ds Ju 1986:7) Olovligt bortförande av barn i internationella förhållanden, vilken för närvarande är föremål för remissbehandling.

I promemorian föreslås att Sverige ansluter sig dels till Europarådskonventionen den 20 maj 1980 om erkännande och verkställighet av avgöranden rörande vårdnad om barn samt om återställande av vård av barn, dels till Haagkonventionen den 25 oktober 1980 om de civila aspekterna på internationella bortföranden av barn. Genom att ansluta sig till dessa konventioner kan Sverige komma med i ett internationellt samarbete som syftar till att motverka olovliga bortföranden av barn i internationella förhållanden.

En anslutning till Europarådskonventionen skulle innebära att sådana avgöranden rörande vårdnaden om och umgänge med barn eller rätten att ta vård om barn som har meddelats i en konventionsstat kan erkännas och verkställas i Sverige. På samma sätt kan avgöranden av detta slag som har

meddelats här i landet få verkan i de andra konventionsstaterna. Även i de fall en förälder har vårdnaden om sitt barn direkt på grund av lag och barnet olagligen förs bort till en annan konventionsstat kan överflyttning från denna stat komma i fråga.

En anslutning till Haagkonventionen skulle innebära att det blir möjligt konventionsstaterna emellan att få överflyttat ett barn som olovligen har förts bort från den stat där barnet hade sitt hemvist vid bortförandet eller som olovligen hålls kvar i en annan konventionsstat.

Promemorians förslag innebär att konventionerna införlivas med svensk rätt genom att bestämmelserna i konventionerna tas in i en ny lag om erkännande och verkställighet av utländska vårdnadsavgöranden m. m. och om överflyttning av barn.

Fastställande av faderskap

De grundläggande reglerna rörande faderskapet till barn återfinns i 1 kap. FB. Är vid barns födelse modern gift skall enligt 1 kap. 1 § FB mannen i äktenskapet anses som barnets far (den s. k. faderskapspresumtionen). Detsamma gäller om modern är änka och barnet föds inom sådan tid efter mannens död att det kan vara avlat dessförinnan.

Faderskapspresumtionen kan brytas av domstol, som i vissa i lagen angivna fall kan förklara att mannen i äktenskapet inte skall anses vara far till barnet. Ett sådant fall föreligger när det är utrett att modern haft samlag med annan än maken under den tid då barnet kan vara avlat och det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet har avlats av den andre. Presumtionen kan hävas även genom att annan man erkänner faderskapet till barnet. Erkännandet, som skall ske skriftligen, måste för att få rättslig verkan godkännas av både modern och mannen i äktenskapet samt av socialnämnden.

Är situationen vid barnets födelse den att det inte finns någon faderskapspresumtion, skall faderskapet fastställas genom erkännande eller dom. Detsamma gäller om domstol förklarar att mannen i äktenskapet inte skall anses som far till barnet. Erkännandet, som är en formbunden rättshandling, skall ske skriftligen och vara bevitnat av två personer. Dessutom skall erkännandet godkännas av socialnämnden och av modern. Fastställs faderskapet genom dom, skall rätten på talan av barnet förklara en man vara far till barnet, om det är utrett att han har haft samlag med barnets moder under barnets konceptionstid och det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet avlats av honom.

2 kap. FB innehåller vissa bestämmelser om socialnämnds medverkan vid fastställande av faderskap. Bl. a. föreskrivs att, om inte någon viss man enligt 1 kap. 1 § FB anses som barnets far, det åligger socialnämnden att försöka utreda vem som är far till barnet och se till att faderskapet fastställs. Om socialnämnden efter sin utredning anser sig kunna bedöma faderskapsfrågan med tillräcklig säkerhet, skall nämnden bereda den presumtive fadern tillfälle att erkänna faderskapet.

Det är viktigt att socialnämnden gör den utredning i ett ärende som är erforderlig för att konstatera att verkligen rätt man skriver på erkännandet.

Socialnämnden har nämligen en allmän skyldighet att se till att verkligen den rätte mannen och ingen annan åtar sig faderskapet. Samtidigt är det med hänsyn till parternas rätt till integritet viktigt att en faderskapsutredning inte görs mer omfattande än vad som oundgängligen erfordras för att nämnden med tillräcklig grad av säkerhet skall kunna fastställa att mannen är barnets far. Om den som kan vara far begär en blodundersökning eller om anledning finns till antagande att modern haft samlag med mer än en man under den tid barnet kan vara avlat bör enligt 2 kap. 2 § FB socialnämnden verka för att blodundersökning äger rum beträffande modern, barnet och den presumptive fadern. Vid socialnämnden skall föras protokoll över vad som förekommer vid utredningen av betydelse för faderskapsfrågan. Nämndens utredning bör bedrivas skyndsamt. Utredningen skall enligt 2 kap. 8 § FB vara slutförd inom ett år från barnets födelse om inte särskilda skäl föranleder annat. Nämnden får lägga ned en påbörjad utredning, bl. a. om det visar sig omöjligt att få fram erforderliga upplysningar för bedömning av faderskapsfrågan och om det beträffande barn som fötts utom äktenskapet framstår som utsiktslöst att få faderskapet fastställt av domstol.

Motionsmotivering

Motiveringen till motionsyrkandet i motion 1986/87:L414 (fp) återfinns i motion 1986/87:A813. I sistnämnda motion, som behandlar olika frågor om jämställdhet, anføres bl. a. (s. 18) att det är nödvändigt att männen får möjlighet att ta ansvar för sina barn. Den ogifta pappan måste enligt motionärerna i dag anmäla sig som vårdnadshavare till sitt eget barn medan den ogifta mammans vårdnadskap erkänns automatiskt. I motionen hänvisas vidare till ett i massmedia för några år sedan uppmärksammat fall där en ogift moder hade uppmanats stämma fadern till sitt barn för att han inte ville fylla i en integritetskränkande blankett om faderskapet, något som ansetts nödvändigt trots att såväl modern som fadern varit helt överens om faderskapet. Motionärerna anser att det är väsentligt att stärka den ogifta faderns ansvar, skyldigheter och rättigheter gentemot sina barn. Exempelvis bör man pröva möjligheten att införa faderskapspresumtion för en man som är sammanboende med barnets moder. Förslag härom bör föreläggas riksdagen.

Tidigare behandling

I samband med att utskottet år 1976 hade att ta ställning till de nu gällande reglerna om fastställande av faderskap (prop. 1975/76:170) behandlade utskottet (LU 1975/76:33 s. 77–78) även frågan om hur ingående barnavårdsnämndens (numera socialnämndens) utredning skall vara, när modern och den uppgivne fadern lever samman i en stadigvarande förbindelse. Efter en redogörelse för socialstyrelsens anvisningar i frågan uttalade utskottet följande.

Utskottet vill peka på att det självklart är viktigt att nämnden har tillräckligt underlag för sin bedömning av faderskapsfrågan, eftersom ett felaktigt erkännande senare kan få olyckliga konsekvenser för parterna. I sammanboendefallen bör utredningen emellertid kunna göras mycket enkel och i många fall torde den kunna inskränka sig till ett konstaterande av att

modern och den uppgivne fadern levit samman under konceptionstiden. Uppenbart har det förekommit att faderskapsutredningar i sammanboendefallen handhäfts på sådant sätt att parterna känt sig kränkta av de frågor som ställts till dem. Utskottet vill därför stryka under vad departementschefen anför om att det får förutsättas att utredningen görs med den respekt för de inblandades integritet som ämnet kräver. Utskottet utgår från att detta uttalande kommer att beaktas i socialstyrelsens vidare anvisningar för barnavårdsnämnds förfarande i nu angivna fall.

Vid 1985/86 års riksmöte behandlade utskottet två motioner om ordningen för fastställande av faderskap då föräldrarna är sambor, varav den ena hade liknande syfte som den nu aktuella motionen. I sitt av riksdagen godkända betänkande (LU 1985/86:28), vari utskottet avstyrkte bifall till motionerna, erinrade utskottet om vad som hade uttalats om integritetsfrågorna i samband med att gällande regler om faderskap antogs.

Utskottet framhöll sammanfattningsvis att reglerna i FB ger ogifta föräldrar och särskilt då de sammanboende möjlighet att få faderskapet och mannens vårdnad om barnet fastställt på ett enkelt, smidigt och snabbt sätt. Rutinerna för handläggningen av faderskapsärendena var också enligt utskottet sådana att inga parter behövde utsättas för integritetskränkande frågor. Utskottet ansåg dock att det självfallet inte går att helt utesluta att en socialsekreterare någon gång ställer en fråga som kan uppfattas som kränkande. Utskottet underströk därför angelägenheten av att vederbörande handläggare uppmärksammas på att det är viktigt att man tar hänsyn till parternas integritet.

Utskottet kunde i och för sig förstå att en ogift far till ett barn också ville bli "rättslig" far i anslutning till barnets födelse. Enligt utskottets mening kunde emellertid ett sådant önskemål tillgodoses – om föräldrarna inte väljer att ingå äktenskap – endast genom att man inför någon form av faderskapspresumtion för ogift fader som sammanbor med barnets moder eller ger socialnämnden en möjlighet att redan innan barnet föds godkänna ett faderskaps erkännande, som därefter skulle kunna upphävas om anledning till tvekan om faderskapet uppstår vid födelsen. Utskottet hade dock svårt att se hur något av dessa alternativ skulle vara möjligt att genomföra.

Utskottet tillade att utskottet hade förståelse för att terminologin "faderskaps erkännande" i dag kan te sig svårförståelig för många fäder och kan upplevas som kränkande. Utskottet förutsatte att regeringen i lämpligt sammanhang närmare undersöker om inte någon annan benämning kan införas för faderns medverkan vid fastställandet av faderskapet.

Regeringen (justitiedepartementet) avtog den 30 januari 1986, dnr 1987-85, en framställning från Örebro kommun om att inom ramen för stat-kommunberedningens arbete med frikommunsförsöket förenkla handläggningen av ärenden om fastställande av faderskap. Kommunen hade föreslagit att det skulle vara tillräckligt med en anmälan till pastorsämbetet för att få faderskapet fastställt om föräldrarna hade varit sambor under ett år fram till barnets födelse och var överens om faderskapet.

I en promemoria som upprättades i anslutning till ärendet anförs bl. a. följande:

Föreskrifter om föräldraskap får meddelas endast genom lag (regeringsformen 8 kap. 2 § 2). Om undantag skall göras från FB:s regler i enlighet med det önskemål som Örebro kommun fört fram, måste detta alltså ske genom en lag. Lagen bör i så fall göra undantag från reglerna om socialnämndens godkännande av faderskaps erkännandet och innebära att dessa regler i sambofallen ersätts med regler om registrering hos pastorsämbetet.

Det synes uppenbart att pastorsämbetet inte skall behöva gå in på någon materiell prövning av faderskapet. En möjlighet är därför att pastorsämbetet utan vidare kontroll registrerar sambornas uppgift om faderskapet. Att uteslutande lita till dessa uppgifter innebär emellertid ökade risker för att det blir en annan man än den biologiskt riktige fadern som fastställs som barnets far. Socialnämndens nuvarande prövning kan nämligen ibland leda till att det behövs en utredning av faderskapsfrågan som inte enbart bygger på vad samborna är överens om.

Att helt släppa den prövning som görs av socialnämnden i dag kan därför ses som ett avsteg från den inom familjerätten grundläggande principen att det är det biologiskt riktiga faderskapet som skall fastställas. Det skulle också innebära att samhället avhänder sig sitt ansvar mot barnet för att rätt man fastställs som dess far.

För barnet är fastställandet av faderskapet en statusfråga. Ett felaktigt faderskap kan, utöver de konsekvenser som en felaktig status kan få, medföra ekonomiska konsekvenser för barnet. Dessa konsekvenser kan ibland vara fördelaktiga, men kan ibland också vara ofördelaktiga. Ett felaktigt faderskap kan också lätt leda till processer i ett senare skede. Om samborna separerar kan det hända att mannen inleder rättegång för att få fastställt att han inte är far. Det är därvid att märka att det för att häva ett faderskaps erkännande krävs full bevisning om att den som har lämnat erkännandet inte är far.

En annan lösning, som också Örebro kommun har varit inne på, är i stället att pastorsämbetet registrerar endast sådana faderskap beträffande vilka det inte finns lika stora risker för att de är felaktiga.

För att faderskapet till ett barn som har fötts i ett samboförhållande skall kunna registreras hos pastorsämbetet bör av detta skäl krävas, förutom att samborna uppger att de är sambor, att de är kyrkobokförda på samma fastighet. Samboendet bör anknytas till konceptionstiden, som medicinskt beräknas uppgå till mellan 180 och 310 dagar före födelsen. För att vara på den säkra sidan kan man, som Örebro kommun har föreslagit, kräva att samboendet vid födelsen har varat minst ett år. Om samborna inte anmäler faderskapet till pastorsämbetet inom viss tid, måste socialnämnden kunna ta upp faderskapsfrågan.

Inte heller denna lösning är emellertid invändningsfri. Genom att kräva kyrkobokfört samboende under ett helt år kommer antagligen en del av de sambor som får sitt första gemensamma barn inte att kunna använda sig av registrering hos pastorsämbetet. Däremot torde flertalet av de sambor som fortsätter att få barn tillsammans utan att gifta sig kunna vända sig till pastorsämbetet.

Även med denna lösning kvarstår de olägenheter som uppstår när registrering sker av ett felaktigt faderskap. Om denna lösning väljs, bör man därför överväga, om det också bör införas särskilda regler om talan om ogiltigförklaring av faderskaps erkännande för sambofall för att underlätta möjligheterna att rätta till felaktigt fastställda faderskap.

Någon större skillnad för föräldrarna torde en registrering hos pastorsämbetet jämfört med det nuvarande förenklade förfarandet hos socialnämnden knappast innebära. Däremot innebär denna lösning en viss lättnad i arbetet hos socialnämnden samtidigt som en ny arbetsuppgift läggs på pastorsämbe-

tena.

Gällande ordning

För barn som står under vårdnad av bägge föräldrarna är föräldrarna förmyndare (11 kap. 1 § FB). Enligt 12 kap. 1 § FB skall förmynderskap inskrivas hos rätten när särskild förmyndare förordnas. Inskrivning av förmynderskapet skall också ske om den underårige på annat sätt än genom lån har förvärvat egendom som skall stå under förmyndarens förvaltning och som till sitt värde överstiger två gånger det gällande basbeloppet enligt lagen (1962:281) om allmän försäkring eller om rätten av särskild anledning finner att inskrivning skall ske. Inskrivningen skall ske hos rätten i den ort där den som utövar förmynderskapet har sitt hemvist. Om föräldrar som utövar förmynderskapet gemensamt har skilda hemvist, skall inskrivningen ske hos rätten i den ort där fadern har sitt hemvist.

Reglerna i 12 kap. 1 § FB om inskrivning av förmynderskap fick sin nuvarande utformning i samband med 1976 års reform av FB varigenom reglerna om gemensam vårdnad för ogifta och frånskilda föräldrar infördes. Den nya regeln i 12 kap. 1 § FB utformades efter mönster av vad som hade gällt för föräldrar till barn i äktenskap vilka utövade förmynderskapet gemensamt men hade skilda hemvist och kommenterades inte närmare i lagstiftningsärendet (prop. 1975/76:170, LU 33).

Motionsmotivering

I motion 1986/87:L408 (c) påtalas att regeln om att inskrivning av förmynderskap skall ske där fadern har sitt hemvist kan leda till att förmynderskapet skrivs in hos rätten i en ort där barnet inte bor. Härigenom kommer inte heller tillsynen av förmynderskapet att utövas av överförmyndaren i den ort där barnet bor. I de fall fadern och barnet bor på långt avstånd från varandra och barnets tillgång, exempelvis en fastighet, finns där barnet och modern bor synes, enligt motionären, regeln om att faderns hemvist skall vara avgörande för var inskrivning och tillsyn skall ske, föga praktisk. Enligt motionären är gemensam vårdnad numera huvudregel även när föräldrarna inte sammanbor och det kan därför förekomma åtskilliga fall i vilka det angivna exemplet har giltighet.

Motionären anser att det inte förefaller finnas några rationella skäl för den aktuella regeln. Enligt motionären skulle den mest praktiska lösningen vara, i fråga om vårdnadshavare med skilda hemvist, att inskrivning av förmynderskapet fick ske hos rätten i den ort där barnet bor och är mantalsskrivet. Därmed skulle också överförmyndaren i den kommun där barnet bor ha att utöva tillsyn av förmynderskapet.

Motionären anser att regeringen vid lämpligt tillfälle bör göra en översyn av reglerna om vid vilken domstol förmynderskap för barn skall skrivas in i de fall barnets föräldrar utövar förmynderskapet gemensamt utan att sammanbo. Motionären yrkar att det anförda ges regeringen till känna.

Genom tilläggsdirektiv år 1982 (dir. 1982:25) fick utredningen (Ju 1977:08) om barnens rätt i uppdrag att se över lagstiftningen om förmyndarskap och godmanskap. År 1984 fördes denna del av utredningens uppdrag över till en särskild utredare (dir. 1984:35).

Enligt 1982 och 1984 års direktiv åligger det utredningen att utvärdera gällande regler om omyndighetsförklaring, utseende av god man och arvode till förmyndare och gode män. Vidare har utredningen enligt dessa direktiv till uppgift att bl. a. överväga förenklingar i regelsystemet när det gäller förmyndares rättigheter och skyldigheter. Slutligen har utredningen enligt ursprungsdirektiven att undersöka möjligheterna att rationalisera handläggningen av ärenden hos domstolarna och överförmyndarna.

Genom tilläggsdirektiv (dir. 1985:55) den 19 december 1985 fick utredningen som uppgift att med förtur undersöka om institutet omyndighetsförklaring kan avskaffas.

Utredningen avslämnade i december 1986 delbetänkandet (SOU 1986:50) God man och förvaltare, i vilket föreslås bl. a. att FB:s regler om omyndighetsförklaring skall upphävas och ersättas med ett system med förvaltarskap.

I betänkandet anges att utredningen i en första etapp av sitt arbete försökt kartlägga effekterna av 1974 års reform, främst när det gäller instituten omyndighetsförklaring och god man enligt 18 kap. 3 § föräldrabalken (FB).

Övriga frågor som omfattas av utredningens uppdrag, bl. a. FB:s och övriga författningars regler om förvaltning och redovisning, avser utredningen att undersöka och behandla i ett senare skede av utredningsarbetet.

Utskottet

Inledning

I betänkandet behandlar utskottet åtta motioner som på olika sätt anknyter till reglerna om vårdnad och umgänge med barn. I motionerna tas upp frågor om bl. a. domstolarnas sammansättning i vårdnads- och umgänges mål, handläggningen av vårdnads mål, resekostnader vid utövande av umgänges rätt med barn samt olovligt bortrövande av barn i internationella förhållanden. Vidare behandlar utskottet en motion angående frågan om faderskapspresumtion för sambo och en motion som rör inskrivning av förmyndarskap.

Som en allmän bakgrund till motionsyrkandena vill utskottet erinra om att den svenska familjerätten sedan början av 1970-talet har varit föremål för en fortlöpande reformering. År 1973 ändrades föräldrabalkens (FB) regler om vårdnad om barn (prop. 1973:32, LU 20, rskr. 256). Reformen innebar bl. a. att frågan om vem av makarna som bär skulden till söndringen dem emellan inte får tillmätas betydelse vid avgörandet av vem som efter skilsmässan skall få vårdnaden om barnen. Samtidigt med ändringarna i skilsmässoreglerna infördes bestämmelser som syftade till att stärka faders möjligheter att få vårdnaden om sina barn i de fall föräldrarna inte är gifta med varandra. Föräldrarna likställs numera när det gäller rätten att efter särskild prövning få vårdnaden om sina barn.

Ytterligare ett viktigt steg i reformarbetet togs år 1976 då det infördes en möjlighet för föräldrar, som inte är gifta med varandra eller som har skilt sig, att efter prövning av domstol ha gemensam vårdnad om sina barn.

År 1978 företogs en genomgripande reform av underhållsreglerna i FB som bl. a. innebar att dessa – liksom bestämmelserna om bidragsförskott – anpassades till de nya vårdnadsreglerna (prop. 1978/79:12, LU 9, rskr. 99).

I januari 1983 beslöt riksdagen ånyo om ändringar i bl. a. FB:s bestämmelser om vårdnad och umgänge (prop. 1981/82:168, LU 1982/83:17, rskr. 131). Ett av syftena med dessa ändringar var att stärka barnens rättsliga ställning. Genom lagändringarna blev det bl. a. möjligt för makar att utan särskilt domstolsbeslut efter en skilsmässa gemensamt utöva vårdnaden om sina barn. Vidare förenklades förfarandet när ogifta föräldrar som bor tillsammans med sina barn vill få gemensam vårdnad om barnen. I de ändrade bestämmelserna slås också fast att barnets vårdnadshavare har ett ansvar för att barnets behov av umgänge med den andre föräldern tillgodoses.

Under våren 1983 antog riksdagen också ändringar i FB:s bestämmelser om verkställighet av allmän domstols avgöranden om vårdnad eller umgänge (prop. 1982/83:41, LU 41, rskr. 369). Ändringarna innebär bl. a. att möjligheterna att besluta om polishämtning av barn begränsats. Vidare ges allmän domstol en möjlighet att, i samband med ett avgörande om vårdnad eller umgänge, i vissa fall förordna om verkställighet.

År 1977 tillsattes utredningen (Ju 1977:08) om barnens rätt med uppdrag att överväga olika åtgärder för att stärka barns rättsliga ställning. Utredningen skulle enligt direktiven själv kartlägga problemområdet och ange i vilka ämnen lagändringar borde komma i fråga (dir. 1977:25). Utredningens första delbetänkande (SOU 1978:10) Om förbud mot aga resulterade i att det i FB infördes ett förbud mot aga av barn. I sitt andra delbetänkande (SOU 1979:63) Om föräldraansvar m. m. lade utredningen fram förslag om bl. a. regler om vårdnad, umgänge och överlämnande av barn. Vissa av dessa förslag låg till grund för de nyssnämnda ändringarna i FB som genomfördes år 1983. Betänkandet innehöll också förslag om talerätt och representanter för barn i mål om vårdnad m. m. Dessa förslag fick utredningen genom tilläggsdirektiv (dir. 1982:25) i uppdrag att överväga ytterligare. År 1984 begränsades och preciserades utredningens uppdrag (dir. 1984:34). Utredningen har för kort tid sedan avgivit sitt tredje delbetänkande (SOU 1987:7) Barnets rätt 3. Om barn i vårdnadstvister – talerätt för barn m. m., vari bl. a. läggs fram förslag i de av utredningen tidigare behandlade frågorna om barn i vårdnadskonflikter och barns rättsliga ställning i mål som rör barns personliga angelägenheter. I betänkandet föreslås bl. a. att regler införs om barns talerätt och ställföreträdare för barn i mål om vårdnad m. m. Vidare avges förslag med syfte att motverka upprepade och onödigt långdragna vårdnadsprocesser.

På begäran av riksdagen (SoU 1985/86:29, rskr. 354) har regeringen nyligen tillkallat en kommitté med uppgift att se över reglerna om underhållsbidrag och bidragsförskott (dir. 1986:30). Till grund för riksdagens begäran låg bl. a. ett förslag av riksdagens revisorer (förs. 1985/86:17) angående statens utgifter för bidragsförskott m. m. I förslaget förordade revisorerna bl. a. att en utredning angående ett helt nytt system för statens stöd till barn

som inte lever tillsammans med båda sina föräldrar kom till stånd samt att därvid vissa delar av FB sågs över.

I direktiven för översynsarbetet, vilka hänvisar till socialutskottets ovan nämnda betänkande liksom till förslaget från riksdagens revisorer, ansluter sig departementschefen till socialutskottets uppfattning att det är angeläget att få en allsidig belysning och diskussion av de grundläggande frågorna om bidragsförskottets konstruktion och dess anknytning till FB:s regler om underhållsbidrag. Departementschefen erinrar bl. a. om att olika frågor om brister i bidragsförskotts- och underhållsreglerna behandlats av revisorerna och i motioner i riksdagen. Enligt direktiven bör dessa frågor fritt kunna prövas av kommittén.

Vissa frågor beträffande handläggningen av mål rörande vårdnad om barn och umgängesrätt

Mål om vårdnad om och rätt till umgänge med barn handläggs av allmän domstol, dvs. i första instans av tingsrätt med möjlighet för den förlorande att överklaga avgörandet till hovrätt och därefter, under vissa förutsättningar, till högsta domstolen.

Mål om verkställighet av sådana avgöranden av allmän domstol som rör vårdnad och umgänge handläggs av allmän förvaltningsdomstol, dvs. i första instans av länsrätt, vars avgörande kan överklagas till kammarrätt, och därefter, under vissa förutsättningar, till regeringsrätten. När länsrätten förordnar om verkställighet kan den förelägga vite eller, under vissa förutsättningar, besluta om polishämtning.

I mål om vårdnad om barn skall domstolen besluta efter vad som är bäst för barnet. Även när det gäller den ej vårdnadshavande förälderns rätt till umgänge med barnet skall domstolen besluta efter vad som är bäst för barnet. I mål om vårdnad och umgänge är domstolen skyldig att se till att vårdnads- och umgängesfrågorna blir utredda i erforderlig omfattning. Före avgörandet av saken skall socialnämnden höras eller, om det är tillräckligt, beredas tillfälle att yttra sig. Barnet får höras inför domstol om särskilda skäl talar för det och det är uppenbart att barnet inte kan ta skada av det.

Barnets bästa skall också vara utgångspunkten för bedömningen i ärenden om verkställighet av avgöranden i vårdnads- och umgänges mål. Sålunda skall verkställighet vägras om det är uppenbart att förhållandena ändrats efter den allmänna domstolens avgörande och det med hänsyn till barnets bästa är påkallat att frågan om vårdnad och umgänge prövas på nytt. Även i andra fall kan länsrätten vägra verkställighet, nämligen om det finns risk som inte är ringa för att barnets kroppsliga eller själsliga hälsa skadas. I mål om verkställighet skall barnets vilja beaktas om barnet fyllt tolv år. Detsamma gäller om barnet inte fyllt tolv år men har nått en sådan mognad att dess vilja bör beaktas.

Allmän förvaltningsdomstol handlägger också mål enligt socialtjänstlagen (1980:620) och lagen (1980:621) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). I dessa mål skall domstolens bedömning avse bl. a. frågan om

det föreligger risk som inte är ringa för att ett barns kroppsliga eller själsliga hälsa skadas i vissa angivna situationer.

I samtliga nu angivna måltyper har domstolarna möjlighet att förordna sakkunnig att avge yttrande. En sakkunnig ingår inte i domstolen utan utgör blott ett bevismedel.

I motion 1986/87:L410 (fp) anförs att domstolarna vid handläggningen av vårdnads-, umgänges- och omhändertagandemål måste tillföras kunskaper i form av expertmedverkan. Utan barnpsykologiska kunskaper kan det, anför motionären, knappast vara möjligt för en domstol att bedöma vad som är förenligt med barnets bästa. Expertmedverkan krävs också vid bedömningen av de psykologiska utlåtanden som kan förekomma i de aktuella målen. Enligt motionären är det vidare lämpligt att en på området erfaren person medverkar i de fall barn skall höras inför rätten. Motionären yrkar att det anförda ges regeringen till känna.

Även i motion 1986/87:L411 (s) påtalas att domstolarna måste tillföras särskilda kunskaper om barn. Eftersom det är viktigt att kunskaper finns på ansvarig nivå bör experter på området medverka vid avgöranden av sådana mål. I motionen yrkas därför att riksdagen hos regeringen begär åtgärder i syfte att öka domstolarnas kunskaper om barn i enlighet med det anförda.

Frågan om expertmedverkan i de allmänna domstolarna har nyligen övervägts av rättegångsutredningen. I betänkandet (SOU 1987:13) Expertmedverkan och specialisering föreslår utredningen att tingsrätterna och hovrätterna skall få en generell möjlighet att förordna en expert som särskild ledamot i rätten. Reglerna i FB om rättegången i vårdnads- och umgänges- mål föreslås ändrade så att expert kan medverka vid avgörande av sådana mål. Bestämmelserna om anlitande av sakkunnig berörs inte av rättegångsutredningens förslag.

Spörsmålet om expertmedverkan har också tagits upp av utredningen om barnens rätt i det tidigare omnämnda betänkandet (SOU 1987:7) Barnets rätt 3. Om barn i vårdnadstvister—talerätt för barn m. m. I betänkandet hänvisas till rättegångsutredningens förslag. Enligt utredningen om barnens rätt finns det inte anledning att nu föra fram tanken på att speciellt för mål om barn införa en ordning med särskilda barnpsykologiska experter i domstolen. Utredningen vill inte utesluta att det skulle kunna förekomma sådana mål där det skulle kunna vara till fördel om det medverkade en expert.

Frågan om det bör öppnas en möjlighet till expertmedverkan bör enligt utredningen bedömas i samband med rättegångsutredningens förslag. Utredningen om barnens rätt förordar för sin del att domstolarna i större omfattning än som nu sker bör förordna att en erfaren barnpsykolog, barnpsykiatriker eller annan med särskilda kunskaper om barn och barns behov skall anlitas som sakkunnig vid handläggningen av mål om barn.

Enligt utskottets mening bör regeringens ställningstaganden till de båda utredningarnas förslag och till de synpunkter som kan framkomma vid remissbehandlingen av dem inte föregripas genom något uttalande från riksdagens sida. Utskottet avstyrker därför bifall till motionerna L410 och L411.

I motion 1986/87:L415 (m) anförs att en förälder som är fullt lämplig att ta hand om sina barn ändå kan förhindras träffa dem. Som exempel pekar

motionären på att t. ex. utdragna vårdnadsutredningar och vårdnadsprocesser kan leda till att den icke vårdnadshavande föräldern under lång tid kan tvingas avstå från umgänge. Även om domstolen beslutar om rätt till umgänge kan den vårdnadshavande föräldern på olika sätt motverka detta umgänge genom att exempelvis göra sig oanträffbar, flytta eller ändra tiderna för umgänget. Motionären påpekar också att begäran om verkställighet visserligen kan framställas hos länsrätten, men att en sådan process kan dra ut på tiden och dessutom bli kostsam. Eftersom giltigheten av länsrättens beslut är tidsbegränsad måste en förälder kanske flera gånger återkomma med nya ansökningar om verkställighet. Enligt motionärens uppfattning kan det också ifrågasättas om ett vitesföreläggande har någon effekt, särskilt i de fall vårdnadshavaren har dålig ekonomi.

I motionen anförs att åtgärder måste vidtas i syfte att motverka de påtalade hindren för en förälder att utöva umgänge med barnet. För att de yngre barnens intressen bättre skall kunna tas till vara bör man sålunda tillsätta en ombudsman för barn under tolv år, vilken skulle kunna framföra barnens synpunkter vid vårdnadstvister. Vidare bör domstolarna i större utsträckning än hittills lägga vikt vid att barnen kan upprätthålla goda relationer till båda föräldrarna. En annan åtgärd som enligt motionären borde övervägas är att beträffande länsrättens handläggning av verkställighetsmål begränsa tiden för utredning och skriftväxling till 60 dagar från det talan anhängiggjordes.

För att ett barn skall få en trygg uppväxt och en god utveckling är det enligt utskottets mening av väsentlig betydelse att barnet har nära och goda relationer med båda sina föräldrar. Detta gäller inte minst barn vars föräldrar inte bor tillsammans. Det ligger således helt i barnets intresse att dess behov av kontakt med båda föräldrarna kan tillgodoses. Utskottet har också vid flera tillfällen givit uttryck för uppfattningen att det är viktigt att barnet ges tillfälle till ett väl tilltaget umgänge med den av föräldrarna som är skild från vårdnaden. Samhället måste därför se allvarligt på åtgärder från vårdnadshavarens sida som syftar till att omintetgöra eller försvåra för den umgängesberättigade att träffa barnet. I FB har även genom en uttrycklig bestämmelse slagits fast att vårdnadshavaren har ett ansvar för att barnets behov av umgänge med en förälder som inte är vårdnadshavare så långt möjligt tillgodoses. Då den nämnda bestämmelsen infördes år 1983 (se LU 1982/83:17) uttalade utskottet – i linje med utskottets allmänna inställning till umgängesrättens betydelse – att den omständigheten att en vårdnadshavare konsekvent vidtar åtgärder för att försvåra utövandet av umgängesrätten talar för att hans eller hennes lämplighet som vårdnadshavare kan behöva omprövas. Enligt vad utskottet vidare framhöll bör umgängesrättens betydelse också uppmärksammas vid valet av vårdnadshavare och domstolen bör, om inte andra omständigheter talar för en annan lösning, till vårdnadshavare förordna den av föräldrarna som kan antas bäst främja ett nära och gott umgänge mellan barnet och den andra föräldern.

Mot bakgrund av det anförda har utskottet stor förståelse för syftet med motionen. Som framgått torde emellertid motionärens önskemål vad gäller umgängesrättens betydelse för avgöranden i vårdnadsfrågor vara tillgodosett genom redan gällande regler. Däremot är det otvivelaktigt så att de processuella reglerna kan missbrukas av föräldrar som är oense i vårdnads-

och umgängesfrågan genom att de i strid med barnets intressen t. ex. förhalar eller fördröjer avgörandet i vårdnads- eller umgänges mål samt i verkställighetsärenden. Spörsmålet har tagits upp av utredningen om barnens rätt i dess nyligen avgivna betänkande (SOU 1987:7) Barnets rätt 3. Om barn i vårdnadstvister – talerätt för barn m. m. I betänkandet läggs fram flera förslag som syftar till att förkorta och effektivisera handläggningen av vårdnads- och umgängesfrågor. Bl. a. föreslås att domstol skall få vidgade beslutsfunktioner när det gäller vårdnadsutredningar och bl. a. kunna fastställa den tid inom vilken utredningen skall vara slutförd. Nya regler förordas också i fråga om verkställighet av vårdnads- och umgängesavgöranden.

I betänkandet tar utredningen om barnens rätt även upp en annan fråga med anknytning till motionärens önskemål. Sålunda föreslår utredningen att barnet får talerätt i mål om vårdnad och umgänge, att barn under tolv år alltid skall företrädas av en särskild ställföreträdare i tvistiga vårdnads- och umgänges mål samt att barn över tolv år i sådana mål skall ha rätt till offentligt biträde.

Enligt utskottets mening får de förslag som framlagts av utredningen om barnens rätt anses i väsentlig mån tillgodose motionärens önskemål. Regeringens ställningstagande till förslagen bör inte föregripas. Motion L415 i förevarande del bör därför inte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Resekostnader vid utövande av umgängesrätt

Som tidigare nämnts har barnets vårdnadshavare ett ansvar för att barnets behov av umgänge med en förälder som inte är vårdnadshavare så långt möjligt tillgodoses. Om den umgängesberättigade föräldern är bosatt på annan ort än barnet kan ett utövande av umgänget vara förenat med särskilda kostnader. Någon generell möjlighet för den umgängesberättigade att få bidrag till dessa kostnader föreligger i princip inte.

I motion 1986/87:L406 (s) framhålls vikten av att barn vars föräldrar har separerat kan ha god kontakt med båda föräldrarna även för det fall föräldrarna bor långt ifrån varandra. För att säkerställa ett sådant umgänge måste enligt motionärerna åtgärder vidtas så att inte kostnadsfrågan blir ett hinder för umgänge. Motionärerna yrkar att frågan skall övervägas av den utredning som ser över reglerna för underhållsbidrag till barn och bidragsförskott.

Även i motion 1986/87:L415 (m) betonas vikten av att barn kan behålla kontakten med båda föräldrarna även efter det att föräldrarna separerat och bosatt sig på skilda orter. Ett sätt att skapa ökade kontaktmöjligheter vore, enligt motionären, att för det fall vårdnadshavarens flyttning orsakar merutgifter för den andre föräldern vid utövandet av umgängesrätten låta föräldrarna solidariskt svara för merkostnaderna.

Riksdagen har vid flera tillfällen tidigare med anledning av motionsyrkanden behandlat frågan om kostnader för umgängesresor, senast i samband med behandlingen av det tidigare nämnda förslaget från riksdagens revisorer (förs. 1985/86:17) angående statens utgifter för bidragsförskott, m. m. I yttrande till socialutskottet över förslaget och ett antal motioner i olika frågor

– bl. a. spörsmålet om resekostnader – framhöll lagutskottet (LU 1985/86:2 y) att det är olyckligt om ekonomiska omständigheter lägger hinder i vägen för ett utövande av umgängesrätten. Lagutskottet kunde därför ansluta sig till den ståndpunkten att båda föräldrarna i görligaste mån skall dela på det ekonomiska ansvaret. Lagutskottet erinrade om att utskottet tidigare även ställt sig positivt till att statsmakterna söker undanröja hinder för utövandet av umgängesrätten i fall då barnet och den umgängesberättigade föräldern inte bor i närheten av varandra och att utskottet då förutsatt att ensamförälderkommittén skulle ta upp spörsmålet.

Lagutskottet ansåg i yttrandet att en utredning om samhällets stöd till barn som inte lever tillsammans med sina föräldrar borde komma till stånd och framhöll att det syntes lämpligt att frågan om resekostnader vid utövande av umgängesrätt i hela sin vidd togs upp till överväganden i det föreslagna utredningsarbetet. Lagutskottet uttalade att riksdagen inte genom några uttalanden om de olika förslagen borde binda utredningens arbete och förordade att vad lagutskottet hade anfört med anledning av revisorernas förslag och motionerna gavs regeringen till känna.

Socialutskottet förordade i sitt betänkande (SoU 1985/86:29) att en utredning om bidragsförskottssystemet borde komma till stånd. Med anledning av de föreliggande motionerna anförde socialutskottet att utredningen fritt borde kunna pröva de synpunkter och förslag som hade framförts. Vad socialutskottet sålunda anfört med anledning av revisorernas förslag och motionerna gav riksdagen som sin mening regeringen till känna. Som inledningsvis redovisats har den av riksdagen begärda utredningen numera tillkallats. Enligt direktiven bör utredningen fritt kunna pröva de olika frågor som togs upp i riksdagsmotionerna. Med hänsyn till vad lagutskottet anförde i sitt yttrande till socialutskottet förutsätter lagutskottet att utredningen kommer att ta upp frågan om resekostnader vid utövande av umgängesrätt i hela sin vidd. Något särskilt tillkännagivande i saken från riksdagens sida kan därför inte anses erforderligt, och utskottet avstyrker därför bifall till motion L406 och motion L415 i denna del.

Samarbetssamtal vid vårdnadstvister

I mål om vårdnad och umgänge kan allmän domstol förklara ett mål vilande om samtal i syfte att nå enighet i frågan har inletts mellan parterna genom socialnämndens eller annat organs försorg. Denna möjlighet till vilandeförklaring infördes i samband med de tidigare nämnda ändringarna år 1983 av reglerna om vårdnad och umgänge. Till grund för lagstiftningen låg de förslag som utredningen om barnens rätt framlagt i betänkandet (SOU 1979:63) Om föräldraansvar m. m. I detta lagstiftningsärende övervägdes också frågan om kommunernas medverkan vid samarbetssamtal. Utredningen om barnens rätt hade föreslagit att kommunerna skulle åläggas en skyldighet att erbjuda samarbetssamtal. Syftet med samarbetssamtalen skulle enligt utredningen vara att ge föräldrarna hjälp att gemensamt och i samförstånd själva ta ansvar för beslut beträffande vårdnads- och umgängesfrågan. I propositionen (prop. 1981/82:168) avvisades denna tanke bl. a. mot bakgrund av att en sådan skyldighet skulle innebära en alltför långtgående styrning av kommunernas

resurser. Det framhölls dock att vissa kommuner bedrev försöksverksamhet med samarbetsamtal i syfte att lösa de konflikter som finns mellan föräldrarna efter en separation och att erfarenheterna av denna verksamhet varit positiva. I sammanhanget anförde departementschefen att även om kommunerna inte ålades en laglig skyldighet att erbjuda föräldrar samarbetsamtal så torde det emellertid på sikt bli mindre kostsamt för kommunerna att lägga ned resurser på att genom samarbetsamtal lösa konflikter mellan föräldrarna redan innan ett akut krisläge har uppkommit. Vidare framhölls att, i de fall samarbetsamtal eller annan konfliktbearbetning hade inletts genom socialnämndens eller annat organs försorg under en rättegång, rimlig tid borde ges för att slutföra ansträngningarna att nå en samförståndslösning. Domstolen borde därför, om någon av föräldrarna begär det och det kan antas vara till nytta att samtalen fortsätter, kunna förklara målet vilande.

I-motion 1986/87:L419 (s) *crinras om det nyssnämnda förslaget angående samarbetsamtal från utredningen om barnens rätt*. Enligt motionärerna har mer än hälften av alla skilsmässobarn efter något år förlorat kontakten med en av föräldrarna. Senare tids skilsmässoforskning visar, anføres det i motionen, att avgörande för både föräldrarnas fortsatta liv och barnens utveckling inte är skilsmässan i sig utan hur skilsmässan genomförs.

Enligt motionärerna har intresset för samarbetsamtal ökat, och de hittillsvarande erfarenheterna visar på utvecklingsmöjligheter under förutsättning att samtalen leds av professionell och välutbildad personal. Motionärerna anser därför (yrkandena 1 och 2) att utredningen om bidragsförskott och underhållsbidrag bör utreda dels huruvida frivilligt ingångna överenskommelser skapar bättre förutsättningar hos föräldrar att fullfölja det ekonomiska föräldraansvaret än beslut fattade av myndighet, dels vilka besparingar som skulle kunna göras om ett större antal vårdnads- och umgängeskonflikter löstes genom samarbetsamtal i stället för ett juridiskt processande.

Som utskottet tidigare understrukit har barn behov av nära och goda relationer med båda sina föräldrar även om föräldrarna flyttat isär. Det ligger i sakens natur att sådana relationer bäst främjas om föräldrarna inför en separation kan komma överens om hur vårdnads- och umgängesfrågorna skall kunna lösas så inte dessa frågor måste bli föremål för en utdragen och upprivande process. Att samförståndslösningar kan uppnås är också betydelsefullt när det gäller att förhindra för barnet negativa följder av föräldrarnas separation och skapa förutsättningar för ett fortsatt samarbete mellan föräldrarna i viktigare frågor som rör barnet. Även om sammanlevnaden mellan föräldrarna upphört har de fortfarande kvar sitt ansvar gentemot barnet. Det sagda gäller givetvis särskilt när föräldrarna skall ha gemensam vårdnad.

Men också i de fall blott den ena föräldern skall ha vårdnaden finns det ett behov av en möjlighet för dem att kunna samråda i mer betydelsefulla frågor rörande barnets utveckling. Det torde emellertid förhålla sig så att en separation endast undantagsvis kan genomföras i samförstånd och helt utan svårigheter för föräldrarna och barnen. Många gånger är konflikterna djupa och uppsplitande, något som påverkar barnen negativt och gör det svårt för föräldrarna att upprätthålla någon som helst form av samarbete i framtiden.

Mot bakgrund av det anförda anser utskottet att det skulle vara av värde om en sådan utvärdering som begärs i motionen kom till stånd. I sammanhanget vill utskottet hänvisa till att utredningen om barnens rätt i sitt nyligen avgivna betänkande (SOU 1987:7) åter tagit upp frågan om samarbetsamtal och föreslår att sådana samtal, i de fall där förutsättningar finns för det, normalt skall föregå domstolshandläggningen av vårdnads- och umgänges tvister samt att domstolen skall ges rätt att initiera samarbetsamtal. Även med hänsyn till det sålunda framlagda förslaget framstår den av motionärerna begärda utvärderingen som befogad. Den bör således genomföras. Det får ankomma på regeringen att bestämma de närmare formerna under vilka utvärderingen skall bedömas. Vad utskottet anført med anledning av motion L419 bör ges regeringen till känna.

Olovligt bortförande av barn i internationella förhållanden

Domar och beslut som meddelas i Sverige beträffande frågor om vårdnad om barn och rätt till umgänge kan i princip endast verkställas i Sverige. I fråga om verkningarna i Sverige av utländska avgöranden i sådana frågor saknas generella regler. Genom särskilda författningar har emellertid införts regler om verkställighet i Sverige av avgöranden i vårdnads- och umgängesfrågor som meddelats i annat nordiskt land eller Schweiz. Lagstiftningen har föranletts av överenskommelser som Sverige träffat med de nämnda länderna varigenom varje land åtagit sig att erkänna giltigheten av avgöranden som meddelats i något av de andra länderna. I övrigt har Sverige inte ingått några internationella överenskommelser om erkännande av vårdnads- och umgängesavgöranden. En följd av det anförda är att det i regel saknas möjlighet att få svenska avgöranden om vårdnad eller umgänge genomdrivna i andra länder än de nämnda.

I syfte att ett internationellt samarbete skall komma till stånd för att motverka olovliga bortföranden och kvarhållanden av barn i internationella förhållanden antog Europarådet år 1980 en konvention om erkännande och verkställighet av avgöranden rörande vårdnad om barn samt om återställande av vård av barn. Samma år tillkom ytterligare en konvention i ämnet då Haagkonferensen för internationell privaträtt antog en konvention om de civila aspekterna på internationella bortföranden av barn.

Ett flertal stater, huvudsakligen i Västeuropa, har ratificerat eller under-tecknat den ena eller båda konventionerna. Frågan om Sveriges tillträde till konventionerna övervägs för närvarande inom justitiedepartementet. I en departementspromemoria (Ds Ju 1986:7) föreslås att Sverige ansluter sig till båda konventionerna.

Remissbehandlingen av promemorian har nyligen avslutats. Remissinstanserna ställer sig överlag positiva till förslagen i promemorian.

I tre motioner aktualiseras problemet med olovligt bortförande resp. kvarhållande av barn i internationella förhållanden.

I motion 1986/87:L413 (fp) föreslås att regeringen genom lämpligt organ kraftfullt bör verka för att återföra svenska barn som olagligen bortförts till ett annat land. Enligt motionärerna bör Röda korset, Rädda barnen eller annan lämplig organisation som är verksam i det land som har mottagit ett

barn som är bortfört från Sverige automatiskt kopplas in för att i görligaste mån hjälpa, stödja och kontrollera t. ex. barnens hälsotillstånd. Dessa organisationer bör också, framhålls det i motionen, upprätta kontakt med den i Sverige kvarvarande föräldern.

I motion 1986/87:L416 (fp, m, c) anförs att den ökande rörligheten över gränserna medfört ett allt större behov av en internationell reglering när det gäller olovliga bortföranden och kvarhållanden av barn. Särskilt angeläget är att få till stånd ett samarbete mellan länderna. Motionärerna framhåller att det inte är realistiskt att räkna med någon större anslutning till de båda befintliga konventionerna från de stater i förhållande till vilka de största problemen föreligger i detta avseende. Motionärerna anser därför att det är angeläget att Sverige arbetar för att få till stånd överenskommelser med de enskilda länderna som föranleder de största problemen och som förmodligen inte kommer att ansluta sig till de nämnda konventionerna. Motionärerna yrkar att det anförda ges regeringen till känna.

Även i motion 1986/87:L417 (vpk, s) begärs att åtgärder skall vidtas för att förhindra olaga bortföranden av barn och att detta bör ske exempelvis genom att Sverige ingår bilaterala avtal härom.

Som motionärerna framhåller har det under senare år blivit allt vanligare att en förälder utan lov tar med sig sitt barn till ett annat land för att undanhålla den andra föräldern vårdnad om barnet. Det förekommer också att en förälder olovligen håller kvar barnet i annat land efter utgången av en umgängesperiod eller efter det att domstol har anförtrott vårdnaden åt den andra föräldern. Enligt utskottets mening utgör dessa s. k. internationella barnarov ett synnerligen allvarligt samhällsproblem. När ett barn olovligen bortförs eller kvarhålls utomlands får det oftast tragiska konsekvenser för både barnet och den kvarvarande föräldern. Den ovisshet om t. ex. hur och när den ofrivilliga separationen skall upphöra, som såväl barnet som föräldern tvingas leva i, medför vidare stora påfrestningar för dem. Eftersom möjligheterna att återföra ett barn som bortförts till eller kvarhålls i ett annat land, i avsaknad av internationella överenskommelser, är starkt begränsade kan föräldern inte heller påräkna någon effektiv hjälp från vare sig svenska eller utländska myndigheter. Det sagda gäller i vart fall när kvarhållandet inte direkt strider mot det landets lagstiftning. Visserligen kan en vårdnadshavare vars barn olovligen hålls kvar i ett annat land vända sig till utrikesdepartementet för att få hjälp med att få tillbaka sitt barn. Antalet framställningar till utrikesdepartementet om sådan hjälp har dock fortlöpan- de sjunkit, från 35 år 1982 till 13 år 1985, och en trolig förklaring till detta är att departementet har begränsade möjligheter att lämna biträde i dessa fall.

Enligt utskottets mening är det angeläget att man från svensk sida kraftfullt engagerar sig i kampen mot det problem som de internationella barnaroven utgör. Utskottet noterar med tillfredsställelse att frågan om Sveriges tillträde till Europarådskonventionen och Haagkonventionen nu övervägs inom regeringskansliet. Utan att föregripa ett ställningstagande i tillträdesfrågan kan utskottet dock konstatera att en svensk anslutning till konventionerna innebär en lösning av problemet endast i förhållande till de övriga konventionsstaterna. Som framhålls i den nämnda departementspromemorian är det inte realistiskt att räkna med att konventionerna kommer att få någon

större anslutning från de stater i förhållande till vilka problemet är störst. Utskottet vill därför understryka det angelägna i att Sverige tar upp förhandlingar med dessa länder i syfte att få till stånd överenskommelser som kan motverka internationella barnarov. Med hänsyn till att det i många fall kan visa sig svårt att nå en tillfredsställande lösning förhandlingsvägen är det viktigt att man också prövar andra vägar. Möjligheterna för Sverige att inom olika internationella organisationer verka för att olovligt bortförda barn kan återföras till sina föräldrar bör sålunda uppmärksammas och prövas. Utskottet vill vidare understryka vikten av att svenska myndigheter genom diplomatiska kanaler eller på annat sätt i största möjliga utsträckning försöker bistå vårdnadshavarna i deras strävan att återfå sina barn. Exempelvis bör vårdnadshavaren få hjälp med att anskaffa advokat och annat bistånd som kan behövas för att vidta rättsliga åtgärder.

Med hänsyn till frågans stora betydelse utgår utskottet från att regeringen tar de initiativ som är påkallade för att problemet med de internationella barnaroven skall kunna undanröjas eller i vart fall minskas. Något särskilt uttalande från riksdagens sida med anledning av motionerna är därför inte erforderligt.

Fastställande av faderskap

Om vid ett barns födelse modern är gift skall enligt gällande regler mannen i äktenskapet anses som barnets far. Denna presumtion av faderskapet kan brytas av domstol eller upphävas genom att en annan man skriftligen erkänner faderskapet. För att erkännandet skall få rättslig verkan krävs att det godkänts av modern, mannen i äktenskapet och socialnämnden.

Är modern vid barnets födelse ogift skall faderskapet fastställas genom erkännande eller dom. Erkännandet skall vara skriftligt och bevittnas av två personer samt skall godkännas av modern och av socialnämnden. Det åligger socialnämnden att utreda vem som är far till ett barn vars moder är ogift och att tillse att faderskapet fastställs. Om socialnämnden efter sin utredning anser sig kunna bedöma faderskapsfrågan med tillräcklig säkerhet skall nämnden bereda den presumtive fadern tillfälle att erkänna faderskapet. Kan erkännande inte erhållas får talan om fastställande av faderskapet föras vid domstol.

Barnet står från födseln under vårdnad av båda föräldrarna om dessa är gifta med varandra och i annat fall av modern ensam. Om det döms till äktenskapsskillnad mellan föräldrarna fortsätter barnet att stå under båda föräldrarnas vårdnad om inte den gemensamma vårdnaden upplöses.

Står barnet under vårdnad av endast en av föräldrarna och vill föräldrarna ha gemensam vårdnad kan de numera som huvudregel få vårdnaden registrerad genom en enkel anmälan till pastorsämbetet under förutsättning att såväl föräldrarna som barnet är svenska medborgare.

I motion 1986/87:L414 (fp) hänvisas till motiveringen i motion 1986/87:A813 i vilken behandlas olika frågor om jämställdhet. Motionärerna anför att det är väsentligt att stärka den ogifte faderns ansvar, skyldigheter och rättigheter gentemot sina barn. Motionärerna kritiserar förhållandet att en ogift pappa måste anmäla sig som vårdnadshavare medan moderns

vårdnadsskap erkänns automatiskt. Vidare hävdas att den ogifte fadern måste fylla i en integritetskränkande blankett för att få faderskapet fastställt. Därför anser motionärerna att man bör pröva möjligheten att införa en faderskapspresumtion också för en man som är samboende med barnets moder. Motionärerna yrkar att det anförda ges regeringen till känna.

Utskottet vill stryka under att reglerna om fastställande av faderskap och vårdnad av barn som utgångspunkt måste ha omtanken om barnets bästa. Även om utskottet kan instämma med motionärerna att det är viktigt att den ogifte faderns ansvar och skyldigheter gentemot sina barn stärks får reglerna inte utformas på ett sådant sätt att risker kan uppkomma för att barnets rättigheter på något sätt blir åsidosatta. Det är därför viktigt att det verkligen är fadern och inte någon annan som skriver på ett faderskaps erkännande, eftersom ett felaktigt faderskaps erkännande senare kan få mycket olyckliga konsekvenser för barnet.

I sammanhanget kan nämnas att regeringen i början av år 1986 avslög en ansökan från Örebro kommunstyrelse om att driva försöksverksamhet med en förenklad handläggning av faderskaps erkännanden. Kommunstyrelsen hade föreslagit att det skulle vara tillräckligt med en anmälan till pastorsämbetet för att få faderskapet fastställt om föräldrarna hade varit sambor under ett år fram till barnets födelse och de var överens om faderskapet. I den till grund för regeringens beslut liggande promemorian framhålls bl. a. att hänsynen till barnets rätt att få det biologiskt riktiga faderskapet fastställt medförde att man inte helt kunde släppa socialnämndens prövning.

Det av motionärerna upptagna spörsmålet behandlades ingående av utskottet våren 1986 med anledning av bl. a. en motion med samma syfte som den nu aktuella. I sitt av riksdagen godkända betänkande i ärendet (LU 1985/86:28) konstaterade utskottet sammanfattningsvis att de nuvarande reglerna ger ogifta föräldrar och särskilt då de samboende möjlighet att få faderskapet och mannens vårdnad om barnet avgjorda på ett enkelt sätt. Som framhölls av utskottet förelåg inte något hinder mot att påbörja en faderskapsutredning innan barnet var fött. Rutinerna för handläggningen av faderskapsärenden var också sådana att inga parter behövde utsättas för integritetskränkande frågor. Självfallet gick det enligt utskottet dock inte att helt utesluta att någon gång en fråga ställs som kan uppfattas som kränkande. Utskottet strök därför under angelägenheten av att berörda myndigheter såg till att de som handlägger dessa ärenden uppmärksammas på att det är viktigt att man tar hänsyn till parternas integritet. Enligt utskottets mening äger det anförda fortfarande giltighet.

I sammanhanget kan påpekas att socialstyrelsen för närvarande gör en översyn av såväl sina allmänna råd som de formulär som används vid fastställande av faderskap.

Utskottet kan i och för sig väl förstå att en ogift far i direkt anslutning till barnets födelse också i rättslig bemärkelse vill bli far till sitt barn. Att i enlighet med motionärernas önskemål införa en faderskapspresumtion för en samboende låter sig emellertid som utskottet tidigare påpekat svårligen göras. Att riksdagen nyligen antagit en lag om sambors gemensamma hem (prop. 1986/87:1, LU 18, rskr. 159) kan inte föranleda någon annan bedömning. Denna lag (sambolagen) har begränsad räckvidd och tillhanda-

håller juridiska lösningar endast på ekonomiska problem. I lagstiftningsärendet underströks att man inte bör skapa så utförliga regler för sambor att man därigenom åstadkommer vad som skulle kunna betecknas som ett äktenskapsliknande system av lägre dignitet. De som vill att ett mer heltäckande juridiskt system skall tillämpas på deras samlevnadsform får därför även i fortsättningen ingå äktenskap. Antagandet av sambolagen kan således inte anses ha bidragit till att förutsättningarna för reglerna om fastställande av faderskap ändrats.

Med dessa uttalanden avstyrker utskottet bifall till motion L414.

Utskottet anser sig avslutningsvis inte kunna undgå att erinra om vad utskottet tidigare uttalat, nämligen att terminologin "faderskaperkännande" i dag kan te sig svårförståelig för många fäder och ibland t. o. m. upplevas som kränkande. Enligt utskottets mening bör regeringen i lämpligt sammanhang överväga om inte en annan benämning kan införas för faderns medverkan vid fastställandet av ett faderskap.

Inskrivning av förmynderskap

För barn som står under vårdnad av bägge föräldrarna är föräldrarna automatiskt förmyndare. Om den underårige på annat sätt än genom lån har förvärvat egendom som skall stå under förmyndarens förvaltning och som till sitt värde överstiger två gånger gällande basbelopp skall förmynderskapet inskrivas hos rätten. Detsamma gäller bl. a. om rätten av särskild anledning finner att inskrivning skall ske. Inskrivningen skall ske hos rätten i den ort där den som utövar förmynderskapet har sitt hemvist. Om föräldrar som utövar förmynderskapet gemensamt har skilda hemvist, skall inskrivningen ske hos rätten i den ort där fadern har sitt hemvist. Förmynderskapet står under tillsyn av överförmyndaren i kommunen.

I motion 1986/87:L408 (c) påtalas att i de fall föräldrar med gemensam vårdnad inte bor tillsammans nuvarande regler kan leda till att förmynderskapet skrivs in hos rätten i en ort där barnet inte bor. Härigenom kommer inte heller tillsynen av förmynderskapet att utövas av överförmyndaren i barnets hemort. Denna ordning är enligt motionären föga praktisk, och rationella skäl för den aktuella regeln saknas. I stället skulle den mest praktiska lösningen i fråga om vårdnadshavare med skilda hemvist vara att inskrivning av förmynderskapet fick ske hos rätten i den ort där barnet bor och är mantalsskrivet. Därmed skulle också överförmyndaren i den kommun där barnet bor utöva tillsyn av förmynderskapet.

Motionären yrkar att en översyn bör ske av reglerna om vid vilken domstol förmynderskap för barn skall skrivas in i de fall barnets föräldrar utövar förmynderskapet gemensamt utan att sambo.

Utskottet erinrar om att bestämmelserna om inskrivning av förmynderskap fick sin nuvarande lydelse i samband med 1976 års reform av FB, varigenom regler om gemensam vårdnad för ogifta och frånskilda föräldrar infördes. Bestämmelserna utformades efter mönster av vad som hade gällt för föräldrar till barn i äktenskap vilka utövade förmynderskapet gemensamt men hade skilda hemvist och kommenterades inte närmare i lagstiftningsärendet (prop. 1975/76:170, LU 33, rskr. 397).

Som motionären framhåller synes det inte vara ändamålsenligt att i de fall föräldrar med gemensam vårdnad har skilda hemvist faderns hemvist skall vara avgörande för vid vilken domstol förmynderskapet skall skrivas in och därmed också för vilken överförmyndare som skall utöva tillsynen. Enligt utskottets mening talar övervägande skäl för att man i stället bör införa den av motionären förordade ordningen. Reglerna om förmynderskap ses för närvarande över av förmynderskapsutredningen (Ju 1984:07). Utskottet utgår från att förmynderskapsutredningen även utan något särskilt uttalande i saken från riksdagens sida kommer att ta upp det genom motionen aktualiserade spörsmålet. Någon riksdagens vidare åtgärd med anledning av motion L408 är därför inte erforderlig.

Hemställan

Utskottet hemställer

1. beträffande *handläggningen av mål rörande vårdnad om barn och umgängesrätt*

att riksdagen avslår motion 1986/87:L410, motion 1986/87:L411 och motion 1986/87:L415 i denna del,

2. beträffande *resekostnader vid utövande av umgängesrätt*

att riksdagen avslår motion 1986/87:L406 och motion 1986/87:L415 i denna del,

3. beträffande *samarbetssamtal vid vårdnadstvister*

att riksdagen med anledning av motion 1986/87:L419 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet anfört,

4. beträffande *olovligt bortförande av barn i internationella förhållanden*

att riksdagen avslår motionerna 1986/87:L413, 1986/87:L416 och 1986/87:L417,

5. beträffande *fastställande av faderskap*

att riksdagen avslår motion 1986/87:L414,

6. beträffande *inskrivning av förmynderskap*

att riksdagen avslår motion 1986/87:L408.

Stockholm den 28 april 1987

På lagutskottets vägnar

Per-Olof Strindberg

Närvarande: Per-Olof Strindberg (m), Lennart Andersson (s), Owe Andréasson (s), Ulla Orring (fp), Martin Olsson (c), Inga-Britt Johansson (s), Allan Ekström (m), Bengt Kronblad (s), Inger Hestvik (s), Bengt Harding Olson (fp), Gunnar Thollander (s), Marianne Karlsson (c), Berit Löfstedt (s), Ewa Hedkvist Petersen (s) och Ewy Möller (m).

Fastställande av faderskap (mom. 5)

Ulla Orring och Bengt Harding Olson (båda fp) anser

dels att den del av utskottets yttrande som börjar på s. 32 med "Utskottet kan" och slutar på s. 33 med "motion L414" bort ha följande lydelse:

Enligt utskottets mening är det mycket angeläget att man på olika sätt ytterligare söker stärka den ogifte faderns rätt. Det kan nämligen inte uteslutas att det finns ett samband mellan det alltför låga engagemang som en del av dessa fäder visar för sina barn och den undanskymda roll som lagstiftningen ger den ogifte fadern jämfört med den gifte fadern. Ett stärkande av den ogifte faderns ansvar, rättigheter och skyldigheter borde därför vara till gagn även för barnet.

Utskottet vill också erinra om att riksdagen nyligen infört en rättslig reglering av samboförhållanden genom antagandet av lagen (1987:000) om sambors gemensamma hem (prop. 1986/87:1, LU 18, rskr. 159). Någon form av faderskapspresumtion för fader som är sambo med barnets moder ligger klart i linje med den genomförda lagstiftningen. Dessutom skulle en sådan presumtion tillgodose behovet av ett särskilt skydd för gemensamma barn i samboförhållanden något som kraftigt betonats i nämnda utskottsbetänkande under reservation nr 8.

Utskottet anser att en faderskapspresumtion kan tillskapas på olika sätt. En väg är att införa en lagregel om direkt faderskapspresumtion som motsvarar regeln för gift fader. Ett annat sätt är att inte bara påbörja utan även avsluta nuvarande faderskapsutredning redan före barnets födelse. I dessa fall skulle – under förutsättning av att parterna är överens – fadern direkt vid barnets födelse anses vara rättslig fader till barnet. För att bryta en sådan faderskapspresumtion skulle samma regler som gäller i fråga om barn som föds i äktenskap kunna tillämpas.

Med hänvisning till det anförda finner utskottet det angeläget att reglerna i FB om fastställande av faderskap och om vårdnad blir föremål för översyn i syfte att stärka den ogifte faderns ställning till gagn även för barnet. Vad utskottet anför bör med bifall till motion L414 ges regeringen till känna.

dels att utskottet under moment 5 bort hemställa:

5. *beträffande fastställande av faderskap*

att riksdagen med bifall till motion 1986/87:L414 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet anför om en översyn av föräldrabalkens regler om fastställande av faderskap och om vårdnad i syfte att stärka den ogifte faderns ställning.

